

Utjecaj mjera izolacije tokom pandemije COVID-19 virusa na čitanje i čitalačke navike

---

Gatin, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:005290>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Izvanredni dvogodišnji sveučilišni diplomski studij informacijskih znanosti

Martina Gatin

**Utjecaj mjera izolacije tokom pandemije COVID-19
virusa na čitanje i čitalačke navike**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Izvanredni dvogodišnji sveučilišni diplomski studij Informacijske znanosti

Utjecaj mjera izolacije tokom pandemije COVID-19 virusa na čitanje i čitalačke navike

Diplomski rad

Student/ica:

Martina Gatin

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Drahomira Cupar

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Martina Gatin**, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom **Utjecaj mjera izolacije tokom pandemije COVID-19 virusa na čitanje i čitalačke navike** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. listopada 2020.

SADRŽAJ

<u>Uvod</u>	1
<u>1. Čitanje i pismenost</u>	3
<u>1.1 Metapismenost</u>	3
<u>1.2 Informacijska pismenost</u>	6
<u>1.3 Čitanje u digitalnom okruženju</u>	7
<u>1.4 Definicije čitanja i čitatelja</u>	8
<u>2. Biblioterapija</u>	11
<u>3. Pregled postojećih istraživanja čitanja i čitalačkih navika u srodnim situacijama</u>	12
<u>4. Istraživanje</u>	16
<u>5.1 Metodologija istraživanja</u>	16
<u>5.2 Cilj i svrha istraživanja</u>	17
<u>5. Prikaz rezultata istraživanja</u>	18
<u>6. Analiza rezultata</u>	32
<u>7. Zaključak</u>	38
<u>8. Popis literature</u>	42
<u>9. Popis grafikona i tablica</u>	45
<u>Prilog: Anketni upitnik</u>	46

Sažetak

Rad istražuje čitanje, čitalačke navike i načine pribavljanja čitalačke građe u Republici Hrvatskoj za vrijeme trajanja mjera izolacije građana tokom pandemije virusa COVID-19. S obzirom da rad obrađuje situaciju jedinstvenu u posljednjem stoljeću, literatura kao takva ne postoji; radi se o okolnostima i događajima koji su još uvijek u tijeku. Radi toga se za teorijski dio rada koristiti literatura koja obrađuje slične situacije - primjerice dostupnost različitih usluga pribavljanja čitalačkih materijala za osobe s ograničenim mogućnostima kretanja poput bolničkih pacijenata i zatvorenika. Istraživački dio izveden je metodom ankete, te obradom i tumačenjem njezinih rezultata. Anketirano je 268 punoljetnih osoba, upitnik se sastojao od 26 pitanja koja daju odgovore na istraživačka pitanja. Distribuirana je putem društvenih mreža u periodu od 2. do 6. rujna 2020. godine s naglaskom da se ispitanici prisjete perioda od 15.3. do 15.5.2020. godine kada su mjere izolacije bile u punoj snazi, a knjižnice zatvorene. Vrlo specifična situacija u kojoj su se ispitanici zatekli tokom promatranog perioda odrazila se na njihovo čitanje i čitalačke navike, što je vidljivo u rezultatima provedenoga istraživanja.

Ključne riječi: čitanje, čitalačke navike, izolacija, COVID-19, odrasli, pandemija

Uvod

Krajem 2019. godine u kineskoj provinciji Hubei, na području grada Wuhana zabilježeni su prvi simptomatski slučajevi zaraze novo otkrivenim virusom SARS-CoV-2 (COVID-19). Do kraja siječnja već su postojali zabilježeni slučajevi zaraze prenesene putovanjima iz te regije u drugim dijelovima Kine, u Singapuru, Maleziji, Australiji, Tajlandu, Japanu, Južnoj Koreji, SAD-u, Kanadi, Ujedinjenim Arapskim Emiratima, te nekoliko europskih zemalja – Italiji, Francuskoj, Finskoj i Njemačkoj.¹ Prvi slučaj zaraze u Republici Hrvatskoj je potvrđen 25. veljače 2020., te tada Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo zdravstva i druge državne institucije počinju raditi na prijedlozima mjera smanjenja rizika infekcije, praćenja izvora zaraze te kampanji informiranja javnosti o prevenciji zaraze.² 19. ožujka 2020. godine Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske donosi odluku o mjerama ograničavanja društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnih djelatnosti i održavanja sportskih i kulturnih događanja na temelju preporuka epidemioloških stručnjaka u svrhu usporavanja širenja zaraze virusom COVID-19 u populaciji Republike Hrvatske. Odluka je uključivala široke mjere poput zabrane svih javnih okupljanja više od 5 osoba, obustavu svih trgovačkih djelatnosti osim onih koje određene kao esencijalne, svih kulturnih i sportskih događanja. Između ostalih institucija obuhvaćene su i sve knjižnice i čitaonice koje su zatvorene za korisnike.³ Mjere su u ovom najstrožem obliku bile na snazi do 11. svibnja, te je upravo ovaj period predmet istraživačkog dijela rada.

U trenutku pisanja ovog rada registrirane su 39.700.000 osobe zaražene virusom COVID-19 u svijetu, 25.580 u Republici Hrvatskoj, te je globalno ukupan broj smrti 1.110.000, od čega u Hrvatskoj 363.⁴ Ovako ozbiljna i globalna pojava smrtonosnog virusa te pratećih mjera je, dakako, uvelike utjecala na razne aspekte svakodnevnice i života većine stanovnika našeg

---

¹ Hrvatski zavod za javno zdravstvo. URL: <https://www.hzjz.hr/sluzba-epidemiologija-zarazne-bolesti/epidemija-pneumonije-povezana-s-novim-koronavirusom-kina/> (12.09.2020.)

² Hrvatski zavod za javno zdravstvo. URL: <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/covid-19-priopcenje-prvog-slucaja/> (12.09.2020.)

³ Narodne Novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_32_713.html (12.09.2020.)

⁴ Hrvatski zavod za javno zdravstvo. URL: <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/koronavirus-najnoviji-podatci/> (12.09.2020.)

planeta, pa tako i na čitalačke navike. Upravo taj prostor gdje se susreću događanja vezana za globalnu pandemiju virusa COVID-19 i čitalačke navike je predmet istraživanja ovog rada.

Ovaj rad istražuje čitanje, čitalačke navike i načine pribavljanja čitalačke građe u Republici Hrvatskoj za vrijeme trajanja mjera izolacije građana tokom pandemije virusa COVID – 19. Rad će se prezentirati kroz dva djela: teorijski i istraživački. Cilj rada je istražiti i pokazati u kojim okolnostima su ispitanici proveli vrijeme izolacije i kako su one utjecale na promjene čitalačkih obrazaca i ponašanja. Tema je odabrana za vrijeme trajanja pandemije virusa COVID-19 i za vrijeme pisanja rada još su uvijek na snazi neke od mjera izolacije vezano uz knjižnice kao što je; ograničen broj osoba u knjižnici, održavanje fizičkog razmaka od 2 m, mjere izbjegavanja okupljanja, obavezno korištenje sredstva za dezinfekciju ruku prije ulaska u knjižnicu te preporuka korištenja maski za lice.

S obzirom da će rad obraditi situaciju jedinstvenu u posljednjem stoljeću, literatura kao takva ne postoji; radi se o okolnostima i događajima koji su još uvijek u tijeku. Radi toga će se za teorijski dio rada koristiti literatura koja obrađuje slične situacije - primjerice dostupnost različitih usluga pribavljanja čitalačkih materijala za osobe s ograničenim mogućnostima kretanja poput bolničkih pacijenata i zatvorenika te temu biblioterapije radi terapijskog elementa čitanja koji je bitan u ovako jedinstvenom i stresnom periodu za ispitanike. Istraživački dio rada izveden je metodom ankete, te obradom i tumačenjem njenih rezultata. Samo anketno ispitivanje obuhvatilo je 268 punoljetnih ispitanika koji su u periodu koji rad obrađuje boravili u Republici Hrvatskoj. Anketa se sastojala od 26 pitanja, te je prvi dio bio opći i demografski, dok je glavnina pitanja koja čine drugi dio sakupljala odgovore bitne za istraživačka pitanja. Kako je anketa provedena od 2. do 6. rujna 2020., ispitanici su zamoljeni da se prisjete perioda od 15.3.2020. do 15.5.2020. dok su na snazi bile najstrože mjere izolacije u Republici Hrvatskoj, a knjižnice zatvorene.

Rad daje odgovore na istraživačka pitanja: 1) kako su ispitanici dolazili do čitalačkih materijala tijekom trajanja pandemije; 2) koje su promjene zapažene u čitalačkim navikama ispitanika te 3) životne okolnosti ispitanika tokom trajanja posebnih mjera i kako su one utjecale na njihove čitalačke navike.

Nakon uvoda, rad se nastavlja poglavljem pod nazivom čitanje i pismenost gdje je dan pregled različitih vrsta i kategorizacije pismenosti koje su prepoznate u literaturi, te nakon toga prolazi kroz temu čitanja u digitalnom okruženju, te pregledom definicija čitanja i čitatelja iz relevantne literature. Potom se u kratkom poglavlju o biblioterapiji daje pregled te metode i elemenata koje

imaju sličnosti sa situacijom koju obrađuje ovaj rad. U poglavlju pregled postojećih istraživanja čitanja i čitalačkih navika u srodnim situacijama dan je pregled prethodno provedena istraživanja od kojih svako u određenoj mjeri ima sličnosti sa situacijom obrađenom u istraživačkom dijelu rada. Poglavlje istraživanje pak opisuje metodologiju korištenu u istraživačkom dijelu rada, te objašnjava njegov cilj i svrhu. Poglavlje prikaz rezultata istraživanja detaljno prikazuje prikupljene rezultate provedenog istraživanja, dok se poglavlje analize rezultata bavi grupiranjem i tumačenjem zabilježenih rezultata. Rad završava zaključkom gdje je dan združeni osvrt na teorijska i istraživačka poglavlja.

1. Čitanje i pismenost

U prošlosti čitanje je bilo rezervirano samo za pripadnike viših društvenih slojeva i svećenstvo. No pojavom tiskarskog stroja to se dramatično mijenja te teoretski postaje dostupno cijelom društvu. Danas je dostupno u raznim oblicima i formatima. Nezaobilazna je komponenta u obrazovanju i svakodnevnom životu pojedinca neovisno o dobi. Najmlađi uče čitati i pisati od samog početka pohađanja nastave. Čitanje više nije ograničeno samo na tiskani tekst kao što su knjige, časopisi i tiskovine. Pojava interneta, digitalnog okruženja i razni mediji poput pametnog telefona, tableta, laptopa, elektroničkih čitača knjiga i ostalog omogućili su dostupnost raznih sadržaja i čitalačkih materijala u svako doba i na svakom mjestu. Možemo čitati dok čekamo nekoga, vozimo se u tramvaju, obrazujemo se na daljinu pomoću online predavanja, čitamo znanstvenu publikaciju, pregledavamo digitaliziranje sadržaje svjetskih knjižnica i drugih ustanova koje nismo u mogućnosti posjetiti, kupujemo knjige, posuđujemo preko online knjižnica, moglo bi se ovako u nedogled. Sveukupno gledano čitanje je potpuno demokratizirano.

1.1 Metapismenost

Suvremeni svijet obilježen je brojnim tehnološkim postignućima. Digitalno doba pruža razne mogućnosti u komunikacijsko informacijskom okruženjima, svakodnevno se mijenja i napreduje. Pronalaženje informacija i međusobna komunikacija danas su obogaćeni zvukom, slikom, mogućnošću pohrane te su uklonjena vremenska i prostorna ograničenja. Tradicionalni

oblici pismenosti poput vještina pisanja, čitanja i računanja nisu dovoljne, potrebno ih je nadograditi.

Metapismenost je svojevrsni okvir koji obuhvaća više postojećih koncepata nadograđene klasične pismenosti koji su se razvijali od druge polovice 20. stoljeća na dalje. Primarno se misli na informacijsku pismenost, računalnu pismenost, medijsku pismenost te vizualnu pismenost, te elemente koji ih nadopunjuju. Primarno se pod tim dodatnim elementima misli na vještine i na kritičke sposobnosti pojedinca da prepozna kontekst, kvalitetu, vjerodostojnost i značaj to jest primjenjivost informacija koje pribavlja iz dostupnih izvora kojih je s vremenom sve više.

Obuhvaća i kreiranje, dijeljenje kao i pronalaženje i procjenu, te upotrebu informacija: *aktivnu proizvodnju i distribuciju u kolaborativnim online zajednicama*.⁵ Element evaluacije kvalitete i značaja informacija koje se mogu pronaći je vrlo bitna komponenta metapismenosti, te korisnik mora biti dovoljno spretna u iščitavanju konteksta, mjesta pronalaska, vjerodostojnosti izvora kako bi mogao kvalitetno uzeti u obzir ili odbaciti informaciju, te to ugraditi u svoje istraživanje ili konzumaciju. Kratko ćemo proći ove koncepte pismenosti u nastavku. *Informacijska pismenost* kasnije je zasebno obrađena.

Medijska pismenost: Termin se pojačano koristi od 1990-ih godina, dok zadnja proširena formalna definicija (od strane Center for Media Literacy) kaže da je medijska pismenost *okvir za pristup, analizu, procjenu, kreiranje i sudjelovanje u korištenju poruka u raznim formatima*.⁶ Može se uočiti sličnost s informacijskom pismenosti, ali s dodatnim naglaskom na kreiranje i dijeljenje sadržaja i informacija.

Digitalna pismenost: autori Mackey i Jacobson prema Glisteru suglasili su se da je digitalna pismenost povezana s kritičkim razmišljanjem i procjenom materijala koji se mogu pronaći online.⁷ Formalnije, International ICT Literacy Panel definira digitalnu pismenost kao *korištenje digitalnih tehnologija, komunikacijskih alata i mreža za pristup, upravljanje,*

---

⁵ Mackey, T. P., & Jacobson, T. E. Reframing information literacy as a metaliteracy. //College & research libraries 72, 1(2011) 62.

⁶Center for Media Literacy.

URL: <http://www.medialit.org/reading-room/literacy-21st-century-overview-orientation-guide-media-literacy-education>

Literacy for the 21st Century: An Overview and Orientation Guide to Media Literacy Education (2008) 21. http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKOrientation.pdf (20.8.2020.)

⁷ Mackey, T. P., & Jacobson, T. E. Reframing information literacy as a metaliteracy. //College & research libraries, 72, 1 (2011) 65.

*spajanje, procjenu i kreiranje informacija kako bi se moglo funkcionirati u društvu znanja.*⁸ Kao i kod drugih tipova ovdje obrađenih pismenost možemo primijetiti da granice nisu striktno i postoji visoka razina preklapanja između navedenih podtipova (primjerice digitalna i cyber pismenost ili digitalna i medijska pismenost).

Vizualna pismenost: Radi se o starijem konceptu u literaturi od prethodnih (1969.), te je možda najbolje definiraju Mackay i Jacobson povezujuće se na Peter Felton te je definiraju kao *sposobnost razumijevanja, kreiranja i korištenja kulturno značajnih slika, objekata i vidljivih akcija*⁹. Ove mogućnosti su s vremenom demokratizirane, to jest izašle su iz isključive domene profesionalaca.

Cyber-pismenost: slično kao i medijska pismenost, cyber-pismenost sadrži elemente informacijske pismenosti a ukratko prelazi osnove računalne pismenosti te obuhvaća kritičko razmišljanje u svojstvu aktivnog i informiranog člana društva, te je orijentirana na problematiku korištenja Interneta.¹⁰

Metapismenost je zaključno širok pojam koji nadopunjuje (i obuhvaća) informacijsku pismenost u kontekstu trenutnog modernog tehnološkog okruženja – društvene mreže, razni kolaborativni prostori i prostori razmjene i ponovne upotrebe informacije te izvora znanja. Odnosi se ne samo na konzumaciju informacija i sadržaja već i na kritički element kod subjekta: procjenjivanje kvalitete, primjenjivosti i konteksta u kojemu je informacija pronađena, te na obogaćivanje pronađene informacije. No uključuje i daljnje dijeljenje originalne informacije kao i proizvoda koje subjekt stvori – kombinacije više informacija iz više izvora uz interpretativne elemente i nova tumačenja. Naglasak je tako ne samo na vještini pronalaženja, procjene i usvajanja informacija već i u kolaborativnom i fluidnom dijelu baratanja, obogaćivanja i daljnjeg dijeljenja. Bitni elementi metapismenosti su dakle informacijska pismenost (prosuđivanje konteksta, kvalitete i primjenjivosti informacija - kritička komponenta), kolaborativna priroda i otvorenost, raznolikost formata i medija. Tako nije striktno vezana primjerice isključivo uz pisane izvore te podrazumijeva fleksibilnost u tom smislu: nove vrste kolaborativnih tehnologija i prostora koje se pojavljuju u budućnosti automatski će potpasti u proširenje definicije metapismenosti. Kao takva zapravo je centralna konceptima kontinuiranog cjeloživotnog učenja.

---

⁸ Isto. Str. 66.

⁹ Isto. Str. 66.

¹⁰ Usp. Isto. 66.

Možda najdirektnija potvrda rasprostranjenosti više navedenih tipova metapismenosti je i sama metoda odabrana u istraživačkom dijelu rada. Radi se o online anketi objavljenoj na besplatnoj platformi otvorenog tipa (Google obrasci) koja je ispitanicima distribuirana isključivo putem društvenih mreža, te su rezultati statistički obrađeni korištenjem mogućnosti iste platforme uz određene dorade u Microsoft Excelu.

1.2 Informacijska pismenost

Informacijska pismenost se smatra elementom u prethodnom poglavlju opisane metapismenosti i radi se o starijem i užem pojmu. Pojam informacijske pismenosti se prvotno pojavio 1974. godine, primarno radi definicije novih tehnološki izazvanih potreba za vještinama na radnome mjestu.¹¹ Od tada je pojam prošao nekoliko transformacija koje su uvjetovane tehnološko društvenim promjenama koje su s vremenom postajale sve brže, te imale sve širi doseg - prvotno isključivo utjecaj na pojedinim radnim mjestima, do današnjeg sveprisutnog utjecaja na gotovo sve društvene i dobne skupine. Jednu od najprihvaćenijih i najširih definicija pojma je dalo Američko udruženje knjižnica - ALA (American Library Association). Definira informacijsku pismenost *kao grupu sposobnosti koja pojedincu omogućuje da prepozna potrebu za informacijom, te potrebnu informaciju zna pronaći, vrednovati te je zna učinkovito upotrijebiti.*¹² Dopunu ovoj krovnoj definiciji čini niz definicija koji ulazi i dublje u samu informacijsku pismenost, ali isto tako i u podjele na podtipove i područja. Tako primjerice Bawden razdvaja poglavito tehničke vještine pod koje ubraja računalnu, elektroničku, knjižničnu i medijsku pismenost na jednoj strani, od informacijske i digitalne pismenosti u kojima podrazumijeva znanje, stavove i sposobnosti razumijevanja.¹³ Stričević i Perić pojašnjavaju kako suvremeni koncepti informacijske pismenosti okrenuti su višim oblicima mišljenja jer je pristup informacijama sve manje problem. Problem je ono što se s pronađenim

---

¹¹ Usp. Stričević, I.; Perić, I. Informacijska pismenost i razvoj kritičkog mišljenja. // XXIX. Proljetna škola školskih knjižničara Republike Hrvatske : Kurikulum knjižničnog odgoja i obrazovanja – put prema kritičkom mišljenju, znanju i osobnom razvoju. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2017. Str. 39.

¹² Association of College and Research Libraries. 2015. Framework for Information Literacy for Higher Education. URL: <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework#introduction> (20.8.2020.)

¹³ Bawden, D. Users, user studies and human information behaviour: A three-decade perspective on Tom Wilson's "On user studies and information needs". // Journal of documentation: 60 years of the best in information research. 2008. Str. 223-224.

informacijama čini, pa je ključno pitanje u obrazovanju kako osposobiti učenike za istraživačko učenje čiji je cilj od informacija stvoriti novo znanje. Istraživanje zahtijeva otvorenost uma, ali i sposobnost procjene informacija kojima raspolažemo.¹⁴ Ovim autorice žele ilustrirati kako je u današnjem „online“ svijetu broj izvora informacija golem, te upravo zbog toga vještine i znanja potrebna za kritičko razmišljanje i evaluaciju presudni kako bi se u tim informacijama kvalitetno snalazilo i gradilo znanje. Za trenutni standard u definiciji informacijske pismenosti se uzima okvir za informacijsku pismenost u visokoškolskom obrazovanju Američkog udruženje visokoškolskih i znanstvenih knjižnica (Association of College and Research Libraries). *Okvir definira informacijsku pismenost kao skupinu vještina i sposobnosti u koje potpadaju refleksivno otkrivanje informacija, razumijevanje geneze informacija razumijevanje vrijednosti informacija, te upotrebu informacija kako bi se sintetiziralo novo znanje, ali i etično sudjelovanje u zajednicama učenja.*¹⁵ Možda je i najveća novost okvira upravo ovaj zadnji element koji naglašava današnju izraženu komponentu kolaboracije i razmjene. Školska knjižnica postaje centra izgradnje informacijske pismenosti učenike, i to u uskoj suradnji s nastavnicima koji imaju ulogu područnih eksperata koji učenicima prenose područna znanja. Sljedeće poglavlje nadovezuje se na informacijsku pismenost ali s uskim naglaskom na digitalno čitanje.

1.3 Čitanje u digitalnom okruženju

Pojavom računala i digitalizacijom tekstova otvorila se dodatna mogućnost čitanja na raznim medijima pored čitanja tiskanih materijala. Masovna dostupnost je krenula kroz pojavu privatnih stolnih računala, zatim prijenosnih računala a kasnije pojavom pametnih telefona, tableta i elektroničkih čitača knjiga je postala i potpuno mobilna. Posebice elektronički čitači knjiga pružaju paritet iskustva čitanju tiskanih knjiga, dok i druge vrste mobilnih uređaja dolaze blizu tog iskustva. Čitanje digitalnih tekstova ima prednosti nad čitanjem tiskanih čitalačkih materijala. Mogu olakšati čitanje slabovidnim osobama i onima s raznim poteškoćama u čitanju (primjerice ljudima s disleksijom) kroz jednostavne prilagodbe prikaza u smislu veličine

---

¹⁴ Usp. Stričević, I. Perić, I. Nav. dj. Str. 38.

¹⁵ Association of College and Research Libraries. 2015. Framework for Information Literacy for Higher Education.

znakova, regulacije svjetline i kontrasta. Izrazito su prenosivi te mogu pohraniti doslovno tisuće naslova u paket koje je uvijek jednako lagan, te preko interneta pružaju vrlo brzu dostupnost dodatnih naslova. Ono gdje su inferiorni u usporedbi s tiskanim čitalačkim materijalima su nemogućnost privatne razmjene i posudbe (osim piratstva), uska ponuda naslova i materijala na jezicima s manjim brojem govornika (npr. hrvatski jezik) – ovo primarni vrijedi za knjige, slabija zastupljenost u javnim knjižnicama i u smislu broja naslova i u smislu broja knjižnica koje nude ovu uslugu, te i dalje relativno visoka cijena (prvenstveno za elektroničke čitače knjiga). Istraživački dio rada na više načina ispituje zastupljenost digitalnih i fizičkih čitalačkih materijala te u prvom slučaju uređaja na kojima ih ispitanici čitaju.

1.4 Definicije čitanja i čitatelja

Nakon prethodnih poglavlja koja se bave modernim oblicima pismenosti, ovdje će se dati opći pregled vrsta čitanja i čitatelja. Čitanje je sposobnost dešifriranja znakova i shvaćanja poruke koju znakovi nose.¹⁶ Najjednostavnije rečeno čitamo zbog učenja, zabave i dobivanja informacija.¹⁷ U članku Kuvač-Levačić¹⁸ pozivajući se na Metku Kordigel naglašava četiri vrste čitanja prema studijima H.E. Giehrla: informacijsko, kognitivno, evazivno i linearno čitanje. Kada čitamo kuharske recepte ili televizijski program vršimo informacijsko čitanje. Evazivnom čitanju pristupamo kada se želimo maknuti u svijet mašte. Kognitivno koristimo u nastojanju da spoznamo svijet u njegove zakonitosti, a pomoću literarnog čitanja tražimo smisao života.

Osim vrste čitanja Giehrlova tipologija čitalaca podijeljena je u četiri kategorije, pa razlikujemo: funkcionalno-pragmatičnog čitaoca, emocionalno-fantastičnog čitaoca, racionalno-intelektualnog čitaoca i na posljetku literarnog.¹⁹ Bitno je spomenuti da Kordigel citirajući Giehl naglašava kako *čistog* tipa čitaoca nema, čitaoca ne možemo svrstati u neku od kategorija, tipologija je samo *pokušaj sređivanja sličnih i istih bihevioralnih uzoraka i*

---

¹⁶ Kordigel, Metka. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca: II. dio.// Umjetnost i dijete 23/ 4(1991), Str 175..

¹⁷ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija. Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje „neknjiževnih“ tekstova.// Čitanje za školu i život: IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika: Zbornik radova/ uredio Miroslav Mićanović. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013. Str. 14-15.

¹⁸ Usp. Isto. Str. 15.

¹⁹ Usp. Isto. Str. 178-179.

*reakcija na tekst*²⁰ kako bi se olakšala preglednost. Autorica Kordigel govori o temi koja je važna za istraživanje koje će se kasnije provesti kroz nekoliko anketnih pitanja u istraživanju. U nastavku su opisi tipologije čitalaca prema spomenutoj autorici.

Najzastupljenija skupina su *funkcionalno-pragmatički čitatelji*. Radi se o tipu kojem čitanje predstavlja alat; za prikupljanje informacija, stručno usavršavanje ili postizanje nekih drugih ciljeva. Estetika literature ili uživanje u čitanju ne odlikuju ovu vrstu čitača.

Emocionalno-fantastički čitatelji iz čitanja prvenstveno dobivaju emocionalne podražaje i postižu neku vrstu bijega iz realnosti. Njihov doživljaj literature je u pravilu više emocionalan, a manje intelektualan. Omiljeni žanrovi su im znanstvena fantastika, kriminalistički i ljubavni romani i romani smješteni u prošlost ili daleke krajeve.

Sljedeću skupinu čine *racionalno-intelektualni čitatelji*. Ovaj tip čitatelja čitajući razmišlja i prvenstveno to čini radi dolaska do konkretnih spoznaja. Imaju izraženu radoznalost i naglašenu kritičnost prema svim materijalima. Glavna područja čitanja su mu filozofija, znanost te socijalno i kulturno kritički romani, dok ga od fikcije eventualno privlače detektivski romani.

Posljednju (i najmanje zastupljenu) skupinu čine *literarni čitatelji*. Njima je sam čin čitanja doživljaj koji im donosi užitek te nisu opterećeni statusom, socijalnom pozicijom ili pomodnosti djela da bi čitali.

Motiv za čitanje dijelimo u dvije osnovne skupine: pragmatični i literarno-estetski,²¹ a u nastavku teksta će se i detaljno objasniti. U istraživanju provedenom u okviru ovog rada nastojat će se provjeriti o kojem motivu čitanja govorimo tijekom trajanja pandemije.

Pragmatično je čitanje svako motivirano postizanjem nekog cilja. Pokriva raspon od informacijskog do kognitivnog čitanja po Giehrlu nadopunjen dopunskim kategorijama po uzoru na lingvističku podjelu neumjetničkih funkcija; informacijsko, popularno znanstveno, stručno i znanstveno čitanje.

a) *Informacijsko čitanje* podrazumijeva da se čita ciljano tražeći točnu informaciju koja će biti upotrijebljena ili će utjecati na naše odluke i ponašanja. Tekstovi koji su predmet informacijskog čitanja su pisani praktičnim i publicističkim jezikom.

---

²⁰ Kordigel, Metka. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca: II. dio.// Umjetnost i dijete 23/ 4(1991), Str 178.

²¹ Usp. Isto. Str. 181 – 190.

b) *Popularno znanstveno čitanje* motivirano je čitateljevim zanimanjem za neko stručno područje (a koje nije njegova struka ili specijalnost).²² Ovakve tekstove znanstvenici pišu razumljivim popularno znanstvenim jezikom kako bi približili stručne teme laicima, pri tome koristeći ilustracije, analogije, metafore te izbjegavaju korištenje stručne terminologije što tekst čini jasnim i lako čitljivim.

c) *Stručno čitanje* podrazumijeva predznanje područja iz kojeg je tekst. Ovi tekstovi su uglavnom pisani suhoparno i bez predavanja pažnje estetici i privlačenju interesa čitatelja. Zahtjevniji su od popularno znanstvenih tekstova u smislu potrebne koncentracije kako bi se pratila cijela struktura pokrivena teme. Ne podrazumijevaju kritički stav kod čitatelja.

d) *Znanstveno čitanje* ima sličnosti sa stručnim čitanjem: potrebno je predznanje (terminologije i samog područja), također zahtjeva visoku koncentraciju no sve ove karakteristike su izraženije kod znanstvenog čitanja.²³ Razlikuje se po tome što tekstovi obično pokrivaju još uža područja u veću dubinu, te se od čitatelja očekuje kritičko razmišljanje o pročitanoj i razmišljanje o širem kontekstu i traženju zakonitosti i uzoraka.

Literarno-estetsko čitanje – u ovu kategoriju spada svako čitanje koje čitatelja stavlja u svijet mašte (suprotnost pragmatičnom čitanju).

a) *Evazivno čitanje* podrazumijeva čitateljevo korištenje literature za bijeg iz stvarnosti. Obično su motivacije nezadovoljstvo profesionalnim ili vlastitim životom, te poistovjećivanjem sa protagonistima i njihovim uspjesima i odlikama. Evazivni čitatelj odnos s autorom doživljava transakcijski: ne osjeća poštovanje prema autoru već knjigu doživljava kao kupljenu robu koja bi se trebala ponašati u skladu s njegovim željama.²⁴ Evazivno čitanje dijeli se na tri stupnja:

- čitanje trivijalnog stripa

- čitanje trivijalne literature

- čitanje u nekoj mjeri estetski oblikovane trivijalne literature

Literarno čitanje – u ovom obliku čitanja (suprotno od evazivnog) čitatelj priznaje autorovu autonomiju u svakom pogledu. Čitatelj se prepušta svim slojevima djela te im dopušta da u njemu stvaraju duboke dojmove. Dubini literarnog čitanja pomaže poznavanje literarne teorije

---

²² Usp. Isto. Str.183.

²³ Usp. Isto.Str.184.

²⁴ Usp. Isto. Str. 186.

kao i filozofije. Dijelimo je na tri pod potkategorije po stupnju sposobnosti²⁵: Sposobnost čitanja verističke literature (prikaz stvarnog života), sposobnost čitanja klasične literature, sposobnost čitanja hermetičke literature.

Ukupno gledajući, koncepti i podjele vezane uz čitanje pokriveni u ovom poglavlju poslužili su kao teorijski okvir u oblikovanju samog istraživanja. S obzirom da se čitanje često koristi u biblioterapijske svrhe potrebno je razjasniti pojam, njegovo značenje i indirektni doticaj sa istraživačkim dijelom.

2. Biblioterapija

*Knjige su veliki dar. Pričaju nam priče. Uspavljaju djecu. Informiraju nas. Uče nečem novom. Ili podsjećaju na već naučeno. Bilježe činjenice. Izvještavaju. Tješe nas. I razigravaju. Ali, mogu li nam knjige pomoći u postizanju zdravlja? Mogu. Upotreba knjige, odnosno literature, u svrhu unaprjeđenja zdravlja naziva se „biblioterapija“.*²⁶

Liječenje pomoću literature seže u davnu prošlost. Grci su knjižnice zvali lječilištima duše, za čovjekovo narušeno duševno zdravlje Egipćani su riječ propisivali kao lijek, u afričkoj kulturi riječi i stihovi se koriste u svrhu liječenja, a u 19. stoljeću za bolje razumijevanje svojih bolesti liječnici u bolnicama pacijentima su davali prikladnu literaturu.²⁷ Termin biblioterapija proizlazi iz grčke riječi *biblion* što znači knjiga i *therapeia* – liječenje. Prvi ga upotrebljava Samuel Crothers 1916. godine u stručnom članku, a 1961 godine objavljena je definicija koja je službeno prihvaćena 1966. a glasi: *Biblioterapija je upotreba biranih materijala za čitanje u terapeutske svrhe, u medicini i psihijatriji također. To je vođenje do rješavanja osobnih problema kroz direktno čitanje.*²⁸ Biblioterapija naglašava terapeutski učinak čitanja što je vrlo zanimljivo za istraživačko područje ovoga rada. Iako je strogo govoreći biblioterapija formalna metoda koju čitatelj ne prakticira samostalno, postoje određene paralele s onim što su ispitanici

---

²⁵ Usp. Isto. 188.

²⁶ Puljak, A. Biblioterapija: knjigom do zdravlja. URL: <http://www.stampar.hr/hr/biblioterapija-knjigom-do-zdravlja> (9.9.2020.)

²⁷ Usp. Krpan, K. Klak Mršić, I. Cej, V. Primjena razvojne biblioterapije u radu s djecom i mladima u narodnoj knjižnici. //Vjesnik bibliotekara Hrvatske 61, 1(2018), Str. 347.

URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=303898

²⁸ Bašić, I. Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike. Zagreb : Balans centar, 2011., Str. 15.

istraživačkoga dijela rada proživljavali tokom posebnih mjera suzbijanja pandemije kada su samostalnim čitanjem ostvarivali i određeni terapijski učinak u situaciji ispunjenoj tjeskobom, strahom i neizvjesnošću. Stoga je dan ovaj kratki osvrt na ovo područje.

3. Pregled postojećih istraživanja čitanja i čitalačkih navika u situacijama ograničenog kretanja i pristupa čitateljskim materijalima

U ovom poglavlju obrađena je literatura o čitalačkim navikama općenito, te literatura koja pokriva situacije najbližije obrađenom periodu u smislu ograničenosti kretanja i pribavljanja čitalačkih materijala za ispitanike. Uz istraživanja o čitalačkim navikama općenito, radi se o istraživanjima i radovima koji se bave bolničkim pacijentima i zatvorenicima. Situacija za koju ispituje čitalačke navike u istraživačkom dijelu rada nema direktnu analogiju u dostupnoj literaturi radi čega je odabrana literatura što sličnijih ali naravno ne i identičnih područja.

Istraživanje o čitanosti i kupovini knjiga u organizaciji *Noć knjige 2020.*²⁹ provedeno od agencije *Kvaka* – ured za kreativnu analizu³⁰ u razdoblju od 1.3. do 17.3. 2020. godine na uzorku od 1000 ispitanika u Republici Hrvatskoj. U tom periodu već su se polako uvodile mjere zaštite od bolesti COVID-19 tako da je 730 ispitanika anketiralo u njihovim domovima, a ostali ispitanici putem telefonskih poziva. Istraživanjem se ustanovilo da 49% ispitanika u dobi iznad 16 godina pročitao je barem jednu knjigu posljednjih godinu dana, od njih je najviše onih koji su pročitali 2 knjige godišnje. Na pitanje o načinu nabave knjige najviše ih je odgovorilo da knjigu posuđuju u knjižnici 44%, 38% kupnjom, zatim 26% ispitanika posuđuje knjige od prijatelja, 20% ih je dobilo na poklon, a 8% njih je preuzeo s interneta ili fotokopirao. Ispitanici najviše čitaju beletristiku njih 65%, 27% ispitanika najviše čita publicističke knjige i 27% stručne knjige, priručnici 22%, dječje knjige 13, knjige o umjetnosti 9% i 7% ispitanika najviše

---

²⁹Usp. Istraživanje o čitanosti i kupovini knjiga za 2020. godinu, u organizaciji Noći knjige, provedena od strane agencije Kvaka. URL: https://kvaka.com.hr/wpcontent/uploads/2020/05/NocKnjige2020_prezentacija_final.pdf (29.8.2020.)

³⁰ Kvaka – Ured za kreativnu analizu. URL: <https://kvaka.com.hr/#about> (29.8.2020.)

čita strip. U posljednja tri mjeseca 23% ispitanika je kupilo knjigu, najviše ih kupuje u knjižarama (47%), dio ispitanika je kupilo knjigu na kiosku (18%), a ostali na internetu (15%).

Za razliku od prethodnog istraživanja, istraživanje o navikama čitanja prevedeno 2016.godine među stanovnicima Singapura³¹ potaknuto je opadanjem posjeta knjižnicama te je pokušalo ustanoviti uzroke tomu i predložiti mjere koje bi pokrenule pozitivan trend u suprotnom smjeru. Uzorak od 3515 ispitanika su građani Singapura stariji od 20.godina. Koristila se kvalitativna i kvantitativna metoda (anketa i diskusije u fokus grupama). Istraživanje je pokazalo da 69% ispitanika pročitao je knjigu u zadnjih godinu dana, a od toga je 60% pročitao do 5 knjiga. 95% čitatelja je čitalo knjige u fizičkom obliku, manje se čitaju e-knjige i to 41%, a najmanji udio od 9% zastupaju audio knjige. Vijesti barem par puta tjedno čita 68% ispitanika, 41% članke s društvenih mreža, a 27% web stranice. Jedan od zaključak istraživanja je građani Singapura imaju zdrave čitalačke navike, ali potrebno je pojačati digitalne sadržaje u knjižnicama uključujući i e-knjige kako bi se privuklo mlađe čitateljstvo i povećati dostupnost ne fikcijskih sadržaja kako bi ostale značajne.

Zanimljivo istraživanje provelo se 2011.godine u dva ženska zatvora Luzira i Kigo u Ugandi³² u kojem je sudjelovalo je 28 zatvorenica. Istraživanje se provelo metodom intervjua. U prvom dijelu prikupljali su se demografski podatci o ispitanicama, a drugi dio intervjua bio je o korištenju knjižnice. Rezultati su pokazali da zatvorenice knjižnicu posjećuju jer im pomaže u širenju znanja i razumijevanja svijeta, pruža informacije o aktualnim događanjima, pomaže u boljem razumijevanju zakona i prava, bolje se nose sa stresom i dosadom, razvijaju vještine i usvajaju znanja za buduće poduzetničke pothvate, razvijaju svijest o zdravlju i zdravijem načinu života, pruža im osjećaj samopoštovanja. Što ih sprječava da više čitaju podatci su pokazali da im zatvorski poslovi ne ostavljaju puno slobodnog vremena, lokacija knjižnice jer je van ograde zatvora za što im treba dozvola od upravitelja (neke žene ne osjećaju se sigurno da se približe čuvarima), jezična barijera (većina literature je na engleskom jeziku), nedostatak prostora za čitanje, neadekvatna afrička književnost.

---

³¹ Usp. Lee, A. Physical and digital reading habits of adult Singaporeans.//Journal of library administration, 58, 6 (2018), Str. 629-643.

³²Usp. Asimwe, Glorias; Kinengyere, Alison A. Role of libraries and information in the empowerment of women prisoners in Uganda.// IFLA (2011)

URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/150-assimwe-en.pdf> (30.8.2020.)

Hrvatsko knjižničarsko društvo objavilo je intervju 2003.godine sa Elizom Zmijewski³³, knjižničarkom u zatvoru Havenstraat u Amsterdamu. Naspram gore opisanog istraživanja provedenoga u zatvorima u Ugandi u ovome istraživanju fokus je bio manje na demografskoj pozadini ispitanika te motivima za čitanje, a više na konceptu i umreženosti nacionalnog zatvorskog knjižničnog sustava te njezinoj multikulturalnoj ponudi. Između ostalog iz razgovora se utvrdilo da se u zadnjih 25 godina stanje zatvorskih knjižnica u Nizozemskoj poboljšalo. Knjižnica u dotičnom zatvoru radi četiri puta tjedno, zaposlene su dvije knjižničarke, a uslugu knjižnice koristi 200 zatvorenika. Kako su korisnici su pripadnici različitih kultura zbirke se izgrađuju na 30 različitih jezika, a moguća je i među knjižnična posudba jer su zatvorske knjižnice međusobno povezane. Osim 12000 knjiga knjižnica i jezične tečajeve. Korisnici najviše čitaju poeziju, krimice, svjetsku književnost, literaturu iz psihologije i fantaziju poput Harry Pottera.

Posljednje obrađeno istraživanje vezano uz čitalačke navike u zatvorima je provela Sandra De Villa 2005.³⁴ godine u ženskoj Kaznionici i Zatvoru Požega. Ovo istraživanje sadrži elemente oba prethodno obrađena istraživanja vezana uz zatvore i čitanje, a obrađuje čitanje i korištenje kaznioničke knjižnice. Kao i istraživanje provedeno u Ugandi, prvi dio obrađuje podatke o ispitanicima, dok se drugi bavi čitalačkim navikama kroz frekvencije korištenja knjižničnih usluga, vrsta građe koje se koriste, te žanrovskoj podjeli iste. Sudjelovalo je 62 zatvorenice dobne skupine od 24 do 69 godine (60 iz Kaznionice u Požegi, a 2 iz Zatvora u Požegi). Upitnik je anonimn, sastojao se od 24 pitanja, a metoda istraživanja provedena je putem studije slučaja. Istraživanje je podijeljen u 2 dijela, prvi dio pitanja sadržavao je podatke o ispitaniku, a drugi dio o knjižnici i njezinoj upotrebi. Istraživanje je pokazalo da 35 ispitanica (56%) koristi knjižnicu i njezine usluge dok ostalih 27 (43,5%) ne. 10 (16,1%) korisnica posjećivalo je knjižnicu jednom tjedno, jednom mjesečno 17 (24,7%) korisnika, a ostalih 35 (56,5%) ujedno i najveći postotak posjećivalo je knjižnicu nepredvidivim tempom (prema potrebi, ako im se čitalo, ovisno o slobodnom vremenu, jednom u tri mjeseca, ovisno o ponudi knjižnice i slično). Čitanje je glavni razlog dolaska u knjižnicu, 19 ispitanica (30,6%) čita često, 5 ili 8,1% izjasnilo se da ne čita nikada, 8 ispitanica (12,9%) čita rijetko, a najviše je izjavilo da čita ponekad 48,4%

---

³³ Usp. Zmijewska, E. Knjižnice u nizozemskim zatvorima: zbirke na više od trideset jezika //Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol : zbornik radova / ur. Alemka Belan-Simić, Aleksandra Horvat. Zagreb, Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 124-127.

³⁴ Usp. De Villa, Sandra. Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj. Rešetari: KLD Rešetari; Nova Gradiška: Arca, 2011. Str. 77 – 88.

ili 30 ispitanica. Povijesne knjige najviše se čitaju (50 ispitanica), krimiće vole njih 40, putopise 38, 35 voli stranu književnost, a domaću 24 ispitanice kao i ljubavne romane, 18 ispitanica proučava literaturu iz medicine, a 8 ispitanica je zainteresirano za poeziju. Osim ponuđenih odgovora mogle su i same navesti što vole čitati, tako da se na popisu našlo sve o domovini, psihologija, zakoni, literatura o ljekovitom i jestivom bilju, filozofija, kriminalistika, opće enciklopedije, ispitna literatura, pustolovine, vjerske knjige i sl. jedno od pitanja bilo da je navedu što im trenutno nedostaje od knjiga u knjižnici, na popisu se našlo mnogo toga kao što je; stručna literatura iz kriminalistike, knjige iz informatike i na stranim jezicima, razna stručna literatura, duhovna suvremena štiva, rječnici, putopisne knjige, tehnička literatura, astrologija, literatura sa zakonima i praksom, medicinske knjige i još mnogo toga. Od konkretnih djela navele su Bibliju, Gospodar prstenova 1,2,3, Zločin i kazna, Braća Karamazov, Crveno i crno, Priče iz 1001 noći, Casino, Umijeće ratovanja, Grička vještica, 10 000 u Sibiru, Djeca s kolodvora Zoo, Snaga podsvijesti, Jacki Collins. Način na koje ispitanice vole provoditi slobodno vrijeme 32 ispitanica odgovorilo je da voli čitati knjige i novine, ostale su odgovorile da šetaju, pričaju i ostalima, gledaju tv i slušaju radio i ostalo.

Knjižnica Hamdan Tahir pokrenula je projekt Book Friends koristeći biblioterapiju kao sredstvo pri suočavanja sa životnim promjenama i stvaranju čitalačkih navika od najranije dobi u bolnici Universtiti Sains Malaysia (USM) u Maleziji.³⁵ Na pedijatrijskom odjelu u bolnici USM 2010. godine pokrenuo se jednotjedni program pod nazivom *Riang Ria Rabu* sa ciljem pružanja psihosocijalne pomoći djeci u bolnici. Osim pripovijedanja kao glavne aktivnosti programa slijedili su i popratnih sadržaji poput bojanja, izrade origamija, slaganja slagalica i ostalog, a reakcije cijelog odjela i djece pacijenta bile su izrazito pozitivne. To je bio poticaj u traženju financijskih donacija za nabavu potrebnih sredstava (knjige, igračke, pribor, pokloni...) kako bi se nastavilo s programom. Projekt je uključivao tri dječja odjela bolnice USM i sudjelovalo je sveukupno oko 100 djece. Pomoću rasprave i intervjua sa pacijentima, njihovim roditeljima i skrbnicima odabrani su adekvatni čitalački materijali ovisno o potrebama pacijenta. Tehnika pripovijedanja učinkovita je u komunikaciji s djecom što su potvrdile i povratne informacije od djece, njihovih roditelji, staratelja i medicinskog osoblja. Kroz pripovijedanje i povezivanje s likovima iz priče potiče se stvaranje pozitivnih emocija kako bise djeca lakše nosili sa stresom, strahom, bolešću, boli i svemu što nosi boravak u bolnici.

---

³⁵ Chik, N. H., Roni, N., Manan, R., Harun, H., Van Rostenberghe, A. H., Othman, A., & Yusoff, S. Book buddies: Nurture and culture, reading habits among paediatric patients and guardians at hospital Universiti Sains Malaysia.// IFLA. Lyon (2014)

Zaključilo se da biblioterapija pomaže u oporavku pacijenata, posebno djece. Zbog raznolikosti cjelokupnog programa pozitivan učinak bio je i na razvijanje čitalačkih navika kod pacijenata, u ovom slučaju djece, ali i njihovih roditelja odnosno skrbnika.

Istraživanja opisana u ovom poglavlju odabrana su radi elemenata koje dijele sa periodom koji rad istražuje, no naravno ne radi se o identičnim situacijama niti međusobno, niti prema situaciji posebnih mjera izolacija radi pandemije virusa COVID-19 u RH. Prve dvije studije bave se čitalačkim navikama u regularnim situacijama, a Singapurska studija nam je posebno zanimljiva jer istražuje šire formate čitalačke građe (ne samo tiskane knjige), kao i istraživački dio ovoga rada. Što se tiče zatvorskih studija, odabrane su prvenstveno radi elementa ograničenosti kretanja zatvorenika koji je naravno rigidniji, ali ipak dijeljen sa situacijom tokom trajanja posebnih mjera, te su radi toga zanimljive analogije jer je dio motivacije čitatelja sličan – primjerice teme samopomoći, raspolaganje velikom količinom slobodnog vremena radi nemogućnosti obavljanja drugih radnji, utilitarnog čitanja o situaciji u kojoj se ispitanik našao (zatvorenik pravne i proceduralne teme kako bi si mogao pomoći u npr. skraćivanju zatvorske kazne, stanovnik RH kako bi se informirao o epidemiji i povezanim temama). Posljednja obrađena studija je pak zanimljiva iz terapijskog elementa čitanja koji je valjan i u situaciji neizvjesnosti radi potencijalnog oboljenja, velikog broja smrti i ekonomske neizvjesnosti koja je stvorena pandemijom virusa COVID-19, te je i ovdje za bolničke pacijente naravno prisutan element smanjene mogućnosti kretanja van ustanove, a kod ispitanika istraživanja ovoga rada istovjetno radi uvedenih posebnih mjera izolacije.

4. Istraživanje

5.1 Metodologija istraživanja

Metoda ankete je odabrana kao najprikladnija za prikupljanje željenih podataka. Anketa se provodila u periodu od 2. do 6. rujna 2020. putem društvenih mreža, te je ukupan broj sudionika koji su odgovorili na anketna pitanja bio 268. Uvjet za sudjelovanje, to jest ciljna skupina su bili punoljetni građani Republike Hrvatske.

Anketa se sastojala od 26 pitanja, a potrebno vrijeme za ispunjavanje upitnika do 10 minuta. Prva skupina anketnih pitanja odnosi se na opće demografska pitanja, kako bi se mogle

usporediti i raščlaniti razlike između različitih dobnih, radnih i obrazovnih skupina i boravišta tokom trajanja posebnih mjera i opća pitanja vezana uz čitanje ispitanika.

Druga (i glavna) skupina anketnih pitanja bavila se prikupljanjem informacija bitnih za odgovaranje na sama istraživačka pitanja rada - kako su okolnosti posebnih mjera utjecale na čitateljske navike ispitanika; u kojim okolnostima su se ispitanici zatekli kroz taj period te na koji način su pribavljali čitalačke materijale.

Anketna pitanja su tako ustanovila gdje je ispitanik boravio tokom trajanja posebnih mjera, u kakvom je statusu (student, zaposlen, nezaposlen, umirovljenik), specifičnosti zaposlenja (nije radio tokom posebnih mjera, radio je na radnom mjestu, radio je na daljinu) itd. Uspostavljene su početna točka raznih komponenti čitalačkih navika i načina pribavljanja čitalačkih materijala ispitanika, da bi se mogao uspostaviti utjecaj novih okolnosti, ukoliko ga je bilo.

Sama anketna pitanja u glavnom dijelu ankete su bila uglavnom zatvorenog tipa, dok je 4 pitanja bilo otvorenog tipa. Većinom se radilo o pitanjima s višestrukim ponuđenim odgovorima, a 2 pitanja su bazirana na Likertovoj skali gradacije u rasponu 1 do 5.

5.2 Cilj i svrha istraživanja

Istraživački dio rada je imao za cilj ispitati kako je pandemija utjecala na čitateljske navike ispitanika uzimajući u obzir, to jest dijeleći ispitanike po okolnostima u kojima su proveli trajanje posebnih mjera tijekom proljeća 2020 godine (od uvođenja posebnih mjera 15. ožujka do ukidanja većeg dijela mjera 15. svibnja 2020.), te na koji način su ispitanici pribavljali čitalačke materijale u istom periodu.

Istraživanjem se željelo odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

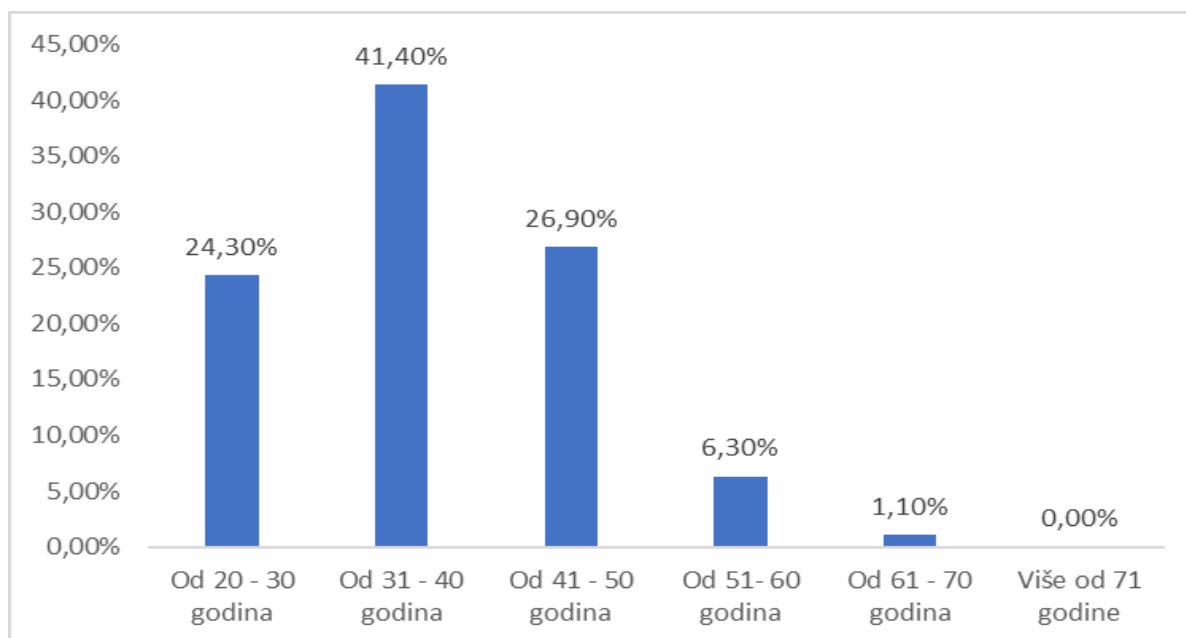
1. Istražiti na koji način su ispitanici dolazili do čitalačkih materijala tijekom trajanja pandemije.
2. Istražiti promjene u čitalačkim navikama za vrijeme trajanja pandemije.
3. Istražiti životne okolnosti u kojima su se ispitanici zatekli tijekom trajanja pandemije, a koje su utjecale na čitalačke navike.

5. Prikaz rezultata istraživanja

Anketa pod nazivom „Čitalačke navike u vrijeme COVID-19 izolacijskih mjera – anketa“ provedena je u periodu od 2. do 6. rujna 2020. godine. Sastojala se od ukupno 26 pitanja, od čega 6 demografskih i općih, te 20 direktno povezanih s istraživačkim pitanjima ovog rada. Korištena je platforma Google obrasci, te je anketa distribuirana putem društvenih mreža. Ukupno je obuhvatila 268 ispitanika i svih 268 je bilo valjano te je analizirano u ovom istraživanju.

Prvi dio ankete odgovorio je na demografska i općenita pitanja vezana uz čitanje ispitanika, u nastavku se nalazi pregled rezultata.

Na grafikonu 1 možemo vidjeti da su najbrojnija skupina su bili ispitanici od 31-40 godina života (41.4% ili 111 osoba), nakon toga slijedi skupina od 41-50 (26.9% ili 72 ispitanika), te ispitanici od 20-30 godina života (24.3% to jest 65 anketiranih), zatim skupina 51-60 godina (6.3%, to jest 17 osoba) dok je najmanje bila zastupljena dobna grupa od 61-70 godina života sa 1.1%, to jest 3 ispitanika. U ukupnom odazivu dominirali su ženske ispitanice sa 84.7% ili 227 ispitanice, naspram 15.3% to jest 41 muški ispitanik.

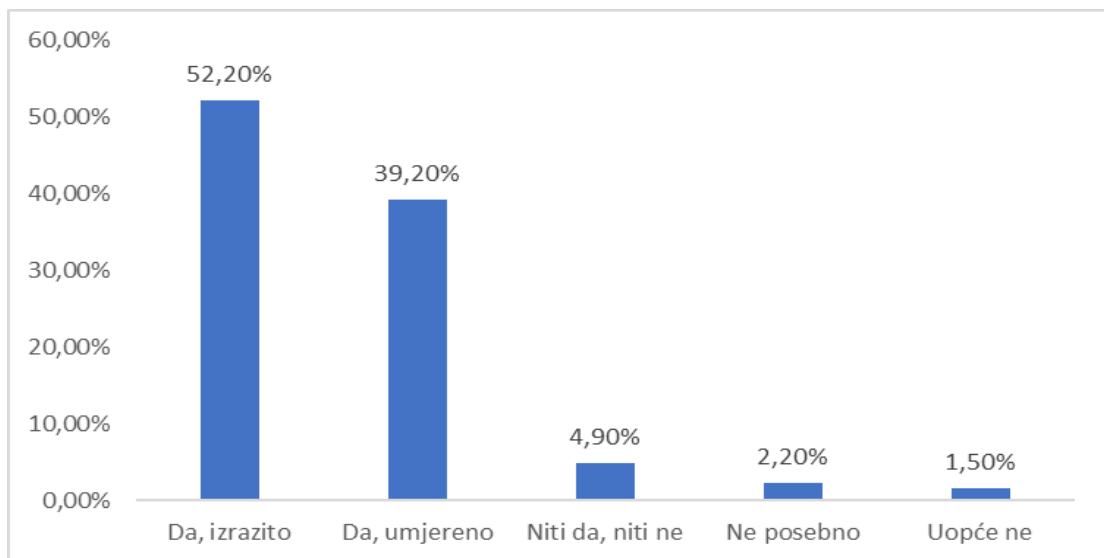
Grafikon 1. Prikaz dobi ispitanika

Presjek ispitanika po pitanju stupnja obrazovanja pokazao je da su najzastupljeniji bili ispitanici visoke stručne spreme (63.1%, to jest 169 osoba), slijedile su osobe sa srednjom stručnom

spremom (18.7% odnosno 50 ispitanika), sa višom stručnom spremom je ukupno bilo 28 ispitanika, to jest 10.4%, dok su najmanje zastupljene bile skupine magistara znanosti (16 ispitanika, to jest 6%) i doktora znanosti s 1.9% odnosno 5 ispitanika. Među ispitanicima su dominirale zaposlene osobe sa 81.3% (217 ispitanika), slijedili su nezaposleni sa 24 ispitanika (odnosno 9%) te studenti sa 23 (to jest 8.6%), dok je umirovljenika bilo najmanje sa svega 1.1%, to jest 3 ispitanika.

Što se tiče afiniteta prema čitanju 140 ispitanika (52.2%) je izjavilo da izrazito voli čitati, slijedili su ispitanici koji umjereno vole čitati sa 105 odgovora (39.2%), dok je 13 osoba (4.9%) odabralo neutralni „Niti da, niti ne“ odgovorom, 6 ispitanika je izjavilo da ne vole posebno čitati (2.2.%) dok je samo 4 osobe odabralo odgovor da uopće ne vole čitati (1.5%), pregled odgovora grafički je prikazan na grafikonu 2.

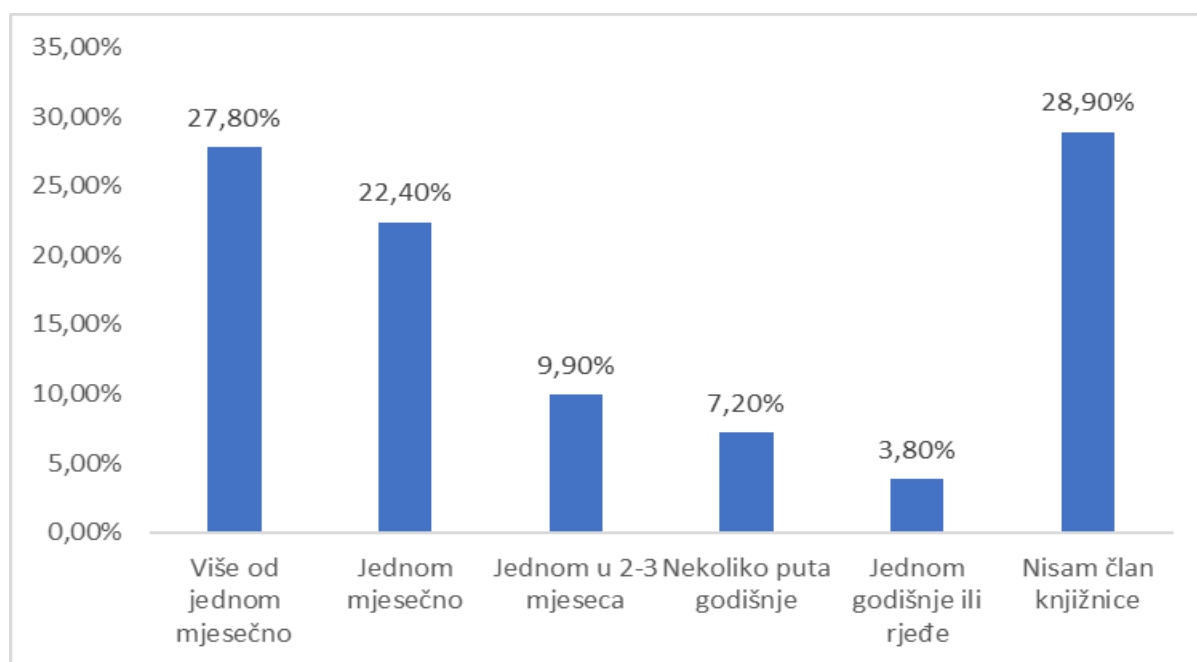

Grafikon 2. Prikaz odgovora na pitanje *Volite li čitati?*

Najčešći motiv za čitanje kod ispitanika ispitan je u 6. pitanju ankete. Osim ponuđenih odgovora ispitanici su mogli sami unijeti svoje motivacije za čitanje. 162 ispitanika (60.4%) čita iz užitka, 50 ispitanika (18.7%) izjavilo je da čita radi osobnog rasta i razvoja, dok je 18 osoba (6.7%) odabralo odgovor da čitaju uglavnom informativne sadržaje kao što su vijesti i aktualnosti, 12 ispitanika (4.5%) najčešće čita u svrhu učenja, dok njih 11 (4.1%) čita da se opušta, a 9 ispitanika (3.4%) je izjavilo da najčešće čita radi posla. Mali broj ispitanika je odgovorio slobodnim unosom od čega su neki za najčešći motiv čitanja izjavili „Sve od navedenog“, dok

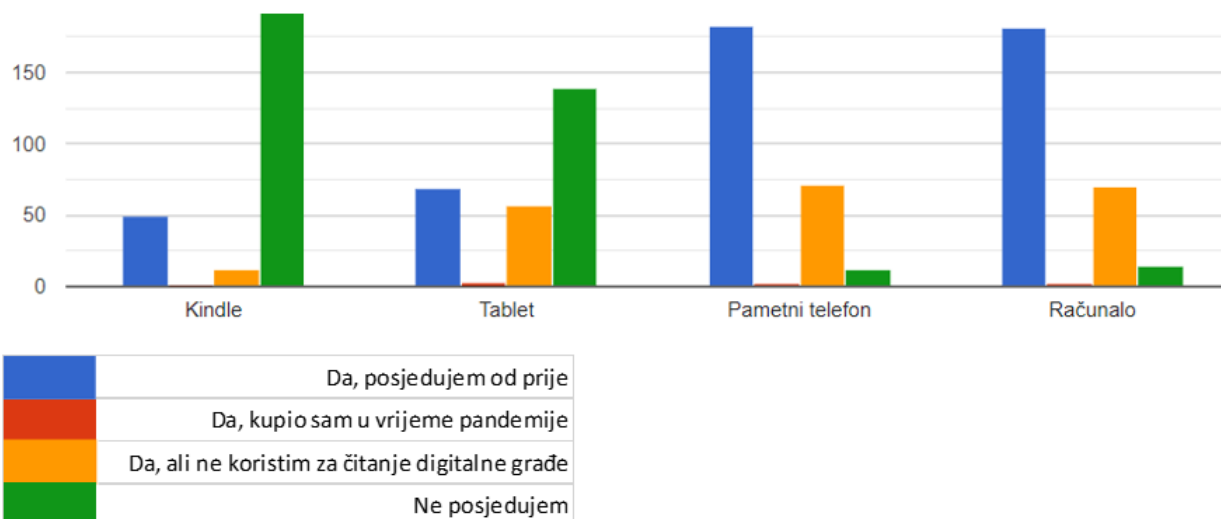
su drugi ispitanici kroz slobodni unos odgovorili kombinacijom ponuđenih odgovora (primjerice: „Užitak i osobni rast i razvoj... odmaram dok čitam“).

Kako možemo vidjeti na grafikonu 3 veći dio ispitanika, njih 173 (64.6%) su aktivni članovi knjižnice, a ostali nisu. 73 ispitanika (27.8%) posuđuje građu iz knjižnica više od jedan puta mjesečno, dok jednom mjesečno posuđuje njih 59 (22.4%), jednom u 2-3 mjeseca pak 26 ispitanika (9.9%), dok njih 19 (7.2%) posuđuje nekoliko puta godišnje, a jednom godišnje 10 (3.8%), kao što je vidljivo iz grafikona 3.

Grafikon 3. Prikaz rezultata o članstvu i posudbi građe u knjižnicama

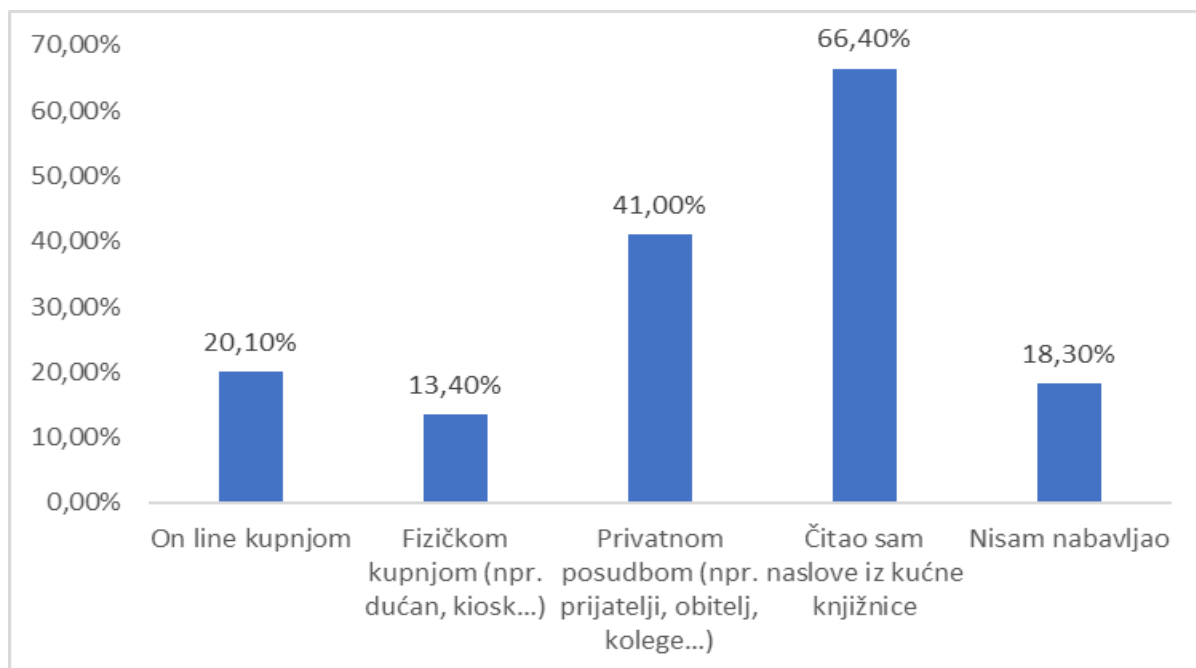
Iz grafikona 4 može se zaključiti da većina ispitanike ne posjeduje Kindle (205 ispitanika, 76%), a od ispitanika koja ga posjeduju većina ga ima od ranije, čak njih 50 (18%). Kada su tablet uređaji u pitanju, 3 ispitanika (1.1%) su ih pribavili za vrijeme pandemije, 57 (21%) ih ne koriste za čitanje digitalne građe, 69 (26%) ih posjeduje od prije, dok većina od 139 ispitanika (52%) ne posjeduje tablet. Očekivano, pametni telefoni i računala su bile najzastupljeniji uređaji koje su ispitanici posjedovali te su imali vrlo sličan profil odgovora. Tako je 181, to jest 183 ispitanika od prije posjedovalo pametni telefon i računalo, 71 to jest 70 ispitanika ih ne koriste za čitanje digitalne građe, a 12 to jest 15 ne posjeduje ove uređaje. Samo 2 ispitanika za obje kategorije je pribavilo ove uređaje za vrijeme pandemije.

Grafikon 4. Prikaz odgovora na pitanje o posjedovanju različitih tipova uređaja za čitanje

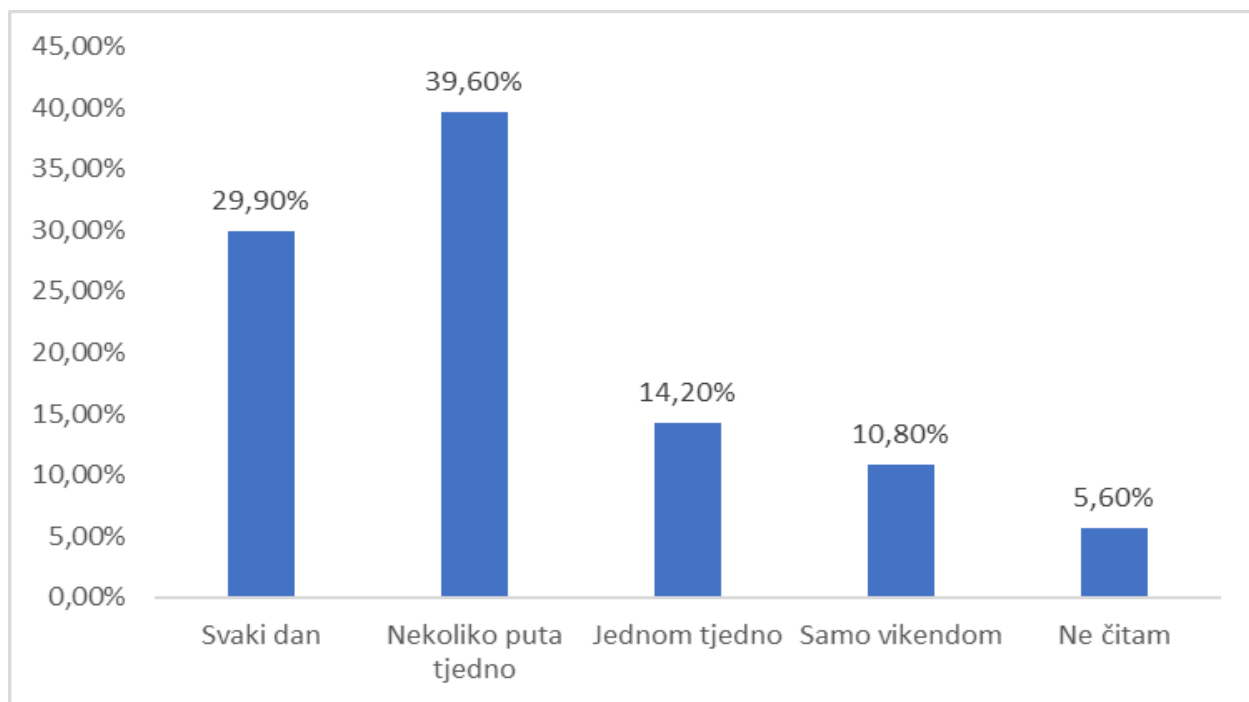
Radi specifičnosti situacije koju je izazvala pandemija virusa COVID-19 bilo je zanimljivo ispitati na koji način su anketirane osobe kroz trajanja posebnih izolacijskim mjera dolazili do čitalačkih materijala. Tako su ispitanici dobavljali digitalne materijale na sljedeće načine: 102 ispitanika (39.1%) skidanjem besplatnih naslova bez aktivnih autorskih prava, 98 (36.6%) nisu nabavljali, 64 (23.9%) posudbom iz knjižnica koje imaju tu mogućnost, 47 (17.5%) piratskim skidanjem te 39 (14.6%) kupnjom u online knjižarama. Kod ovog anketnog pitanja bio je dopušten slobodan unos odgovora. Jedinstveni odgovori su naravno bili zastupljeni s po 1 primjerkom to jest 0.4% no neki su bili zanimljivi (poput slanje datoteka mailom od strane prijatelja, on-line čitanja bez skidanja naslova, posjedovanje velikog broja naslova u vlastitoj digitalnoj kolekciji, Biblios-a, i tako dalje). Osim jedinstvenih, veći broj slobodno unesenih odgovora je zapravo bio kombinacija ponuđenih odgovora (njih čak 20).

Kao što se može vidjeti na grafikonu 5, do fizičke čitalačke građe ispitanici su dolazili najviše korištenjem postojećih naslova iz vlastitih kućnih knjižnica (178 ispitanika, 66.4%), zatim privatnom posudbom (110, to jest 41%), te online kupnjom (54 ispitanika, 20.1%), dok se 49 ispitanika (18.3%) izjasnilo kako nije nabavljalo, a najmanje ispitanika (36, to jest 13.4%) je kupovalo na fizičkim prodajnim mjestima.

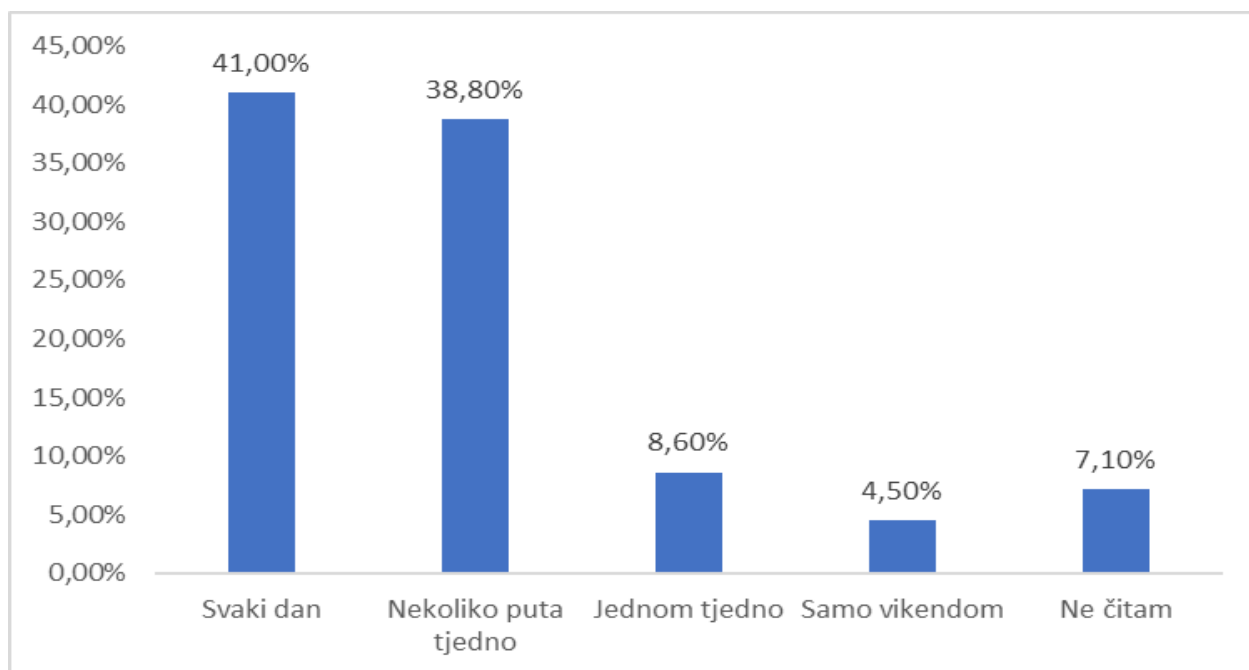

Grafikon 5. Prikaz odgovora na pitanje o načinima dolaska do fizičke čitalačke građe

Usporedni grafovi ispod prikazuju prosječnu frekvenciju čitanja prije pandemije (grafikon 6), te tokom posebnih mjera izolacije (grafikon 7). Može se primijetiti da je zastupljenost ispitanika koja čita nekoliko puta tjedna ostala na približno istoj razini (106 prije naspram 104 ispitanika tokom, to jest 39.6% prema 38.8%), dok postoji primjetan porast ispitanika koji čitaju svakodnevno (80 prije u usporedbi sa 110 ispitanika tokom mjera, odnosno 29.9% naspram 41%). Jednom tjedno je pak prije posebnih mjera čitalo 38 ispitanika (14.2%), dok je za njihova trajanja taj broj pao na 23 (8.6%). Broj ispitanika koji čitaju samo vikendom je pao s 29 (10.8%) na 12 (4.5%). I finalno, 15 ispitanika (5.6%) uopće nije čitalo prije izolacijskih mjera, dok je tokom njihovog trajanja taj broj porastao na 19 (7.1%).

Grafikon 6. Prikaz frekvencije čitanja ispitanika prije uvođenja posebnih mjera

Grafikon 7. Prikaz frekvencije čitanja ispitanika za vrijeme posebnih mjera

Pitanja „Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 označite koliko često ste koristili navedene vrste i formate čitalačke građe“ te „Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 označite koliko često ste koristili navedene vrste i formate čitalačke građe“ ispitala su koliko često su ispitanici koristili koju vrstu i format građe prije uvođenja i za vrijeme trajanja posebnih mjera izolacije. U tablici 1 možemo vidjeti numerički

prikaz odgovora na ova dva pitanja i to po vrsti građe, frekvenciji te u posljednjoj koloni izračunatim trendom, to jest promjenom frekvencije izraženoj u postocima.

Što se tiče korištenja tiskanih knjiga, prije uvođenja je 72 ispitanika odgovorilo sa svaki dan, a za vrijeme trajanja taj broj je bio 80. Nekoliko puta tjedno pak prije uvođenja je koristilo 93 ispitanika, a za vrijeme 94-vero. Jednom tjedno pak je taj broj bio 39 prije mjera, te 30 tokom trajanja mjera. 30 ispitanika prije uvođenja mjera, te 20 tokom njihovog trajanja je koristilo samo vikendom. Uopće nije koristilo 34-vero ispitanika prije uvođenja mjera, te 44 tokom trajanja mjera.

E-knjige je pak prije uvođenja svaki dan koristilo 14 ispitanika, a tokom trajanja mjera 25. Nekoliko puta tjedno je prije koristilo 33 ispitanika, te 50 tokom važenja mjera. 39 ispitanika je prije mjera koristilo e-knjige jednom tjedno, dok je taj broj iznosio 41 tokom trajanja mjera. Samo vikendom je 27 ispitanika čitalo prije uvođenja mjera, u usporedbi s 18 tokom njihovog trajanja. Iz grafova se može iščitati da najviše korisnike uopće nije koristilo e-knjige niti prije uvođenja mjera (njih 155), a ni za vrijeme trajanja mjera (njih 134).

Izuzetno malo broj ispitanika je čitao tiskane časopise svaki dan prije pandemije (8 ispitanika), a još manji broj tokom mjera (4). Nekoliko puta tjedno prije uvođenja mjera koristilo ih je 34 ispitanika, a tokom trajanja mjera njih 25. Jednom tjedno tiskane časopise koristilo je 56 ispitanika prije uvođenja mjera, te 36 tokom njihovog trajanja. 32 ispitanika prije mjera su koristila tiskane časopise samo vikendom, to jest 20 tokom trajanja mjera. 138 ispitanika uopće nije koristilo tiskane časopise prije uvođenja mjera, a dok su mjere vrijedila njih čak 183.

Kod elektroničkih časopisa pak razlike su manje, te ih je tako prije posebnih mjera svakodnevno koristio 31 ispitanik, to jest tokom trajanja 23. Nekoliko puta tjedno je odgovorilo još bližih 54 prije, to jest 53 tokom trajanja mjera. Slično je i kod korištenja jednom tjedno - 41 ispitanik prije mjera, te 44 tokom mjera. 18 ispitanika prije uvođenja mjera odgovorilo je da je koristilo jednom tjedno, dok je isti odgovor za trajanja mjera dao 21 ispitanik. Najveća skupina u oba slučaja su ispitanici koji nisu koristili, sa 124 prije mjera, te 128 tokom mjera.

Što se tiče tiskane stručne i znanstvene literature, i njih najbrojnija skupina nije koristila sa 112 prije, to jest 148 tokom mjera izolacije. Slijede ispitanici koji su koristili jednom tjedno sa 72 prije mjera, te 46 tokom trajanja mjera. Zatim je skupina ispitanika koja koristi nekoliko puta tjedno zastupljena sa 50 prije mjera, te 44 tokom mjera. Samo vikendom je prije mjera koristilo 22 ispitanika, a tokom 20. Svaki dan je bilo najmanje zastupljen odgovor sa 12 prije, to jest 10 tokom mjera izolacije.

Digitalna stručna i znanstvena literature stoji nešto bolje sa najbrojnijom skupinom prije mjera koristeći je jednom tjedno – 80, te 50 tokom trajanja mjera. Sljedeća najzastupljenije skupina je nekoliko puta tjedno sa 68 ispitanika prije, te 76 za vrijeme mjera. 69 ispitanika nije uopće koristilo prije uvođenja mjera, a 89 kroz njihovo trajanje. Samo vikendom je prije mjera koristilo 30 ispitanika, te tokom 26. 21 ispitanik je koristio svaki dan prije uvođenja mjera, te 27 tokom njihovog trajanja.

Tiskane dnevne novine ponovno najviše ispitanika uopće nije koristilo – 147 prije, te 191 tokom trajanja mjera. Jednom tjedno prije mjera je koristilo 34, to jest 26 tokom mjera. 33 ispitanika je nekoliko puta tjedno koristilo prije mjera, a tokom 24. Samo vikendom je taj broj bio 32 prije, te 13 tokom mjera. Svakodnevno je 22 ispitanika koristilo prije mjera, te 14 tokom.

Po frekvenciji korištenja Internetski portali su izraženo najkorišteniji. Tako je prije uvođenja mjera, čak 174 ispitanika koristilo svaki dan, te 187 tokom mjera. Nekoliko puta tjedno su brojevi bili 58 prije i 47 tokom trajanja mjera. 19 ispitanika prije uvođenja mjera je koristilo jednom tjedno, to jest 15 tokom. Samo vikendom ti su brojevi bili 6 ispitanika prije mjera i 4 tokom. Uopće nisu koristili 11, to jest 15 prije i tokom mjera.

Suprotnost internetskim portalima po učestalosti korištenja su audio knjige. Tako čak 213 ispitanika uopće nije koristilo prije mjera, te neznatno manjih 207 tokom njihovog trajanja. Zatim ispitanici koji su koristili samo vikendom sa 15 prije, te 10 tokom. Jednom tjedno je koristilo 24-vero ispitanika i prije i tokom mjera. Nekoliko puta tjedno taj omjer je bio 11 ispitanike prije, te 20 tokom mjera. 5 ispitanika prije, te 7 tokom mjera je koristilo audio knjige svaki dan.

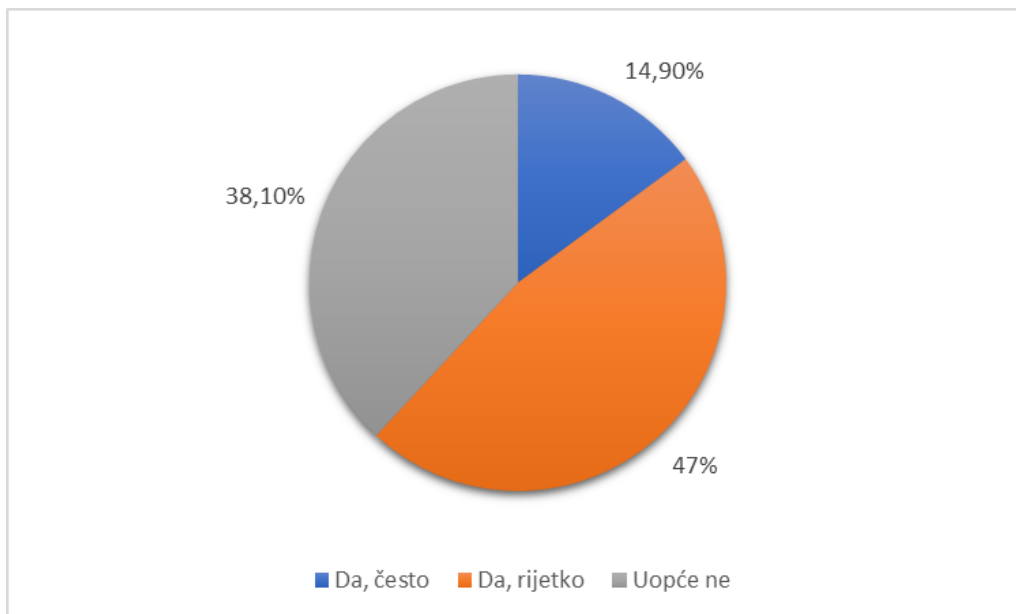
Što se tiče utjecaja globalne pandemije COVID-19 virusa na odabir tematike građe kod ispitanika daleko najviše ispitanika je izjavilo da ga nije bilo, njih čak 199 (74.3%). Isti broj ispitanika – 53 (19.8%) je izjavio da su čitalo opise sličnih povijesnih situacija (pandemija: kuga, kolera, španjolska gripa...) to jest literaturu iz virusologije i epidemiologije. 23 (8.6%) ispitanika je čitalo literaturu za samopomoć, a literarne opise situacija izolacije (istraživačke ekspedicije, odsječenost radi prirodnih nepogoda, zatvoreničke biografije ...) 9 (3.4%) ispitanika. U pitanju je bio omogućen višestruki odabir i slobodni unos, tako da su slobodni odgovori sadržavali između ostaloga i statistike vezane za COVID-19 pandemiju, literaturu vezanu uz posao trilere, povijesne knjige, kriminalističke romane, laganu beletristiku za opuštanje i slično.

Tablica 1: Prikaz frekvencije korištenja formata i vrsta čitalačke građe prije i za vrijeme trajanja posebnih mjera izolacije, s dodatkom prikaza trenda u postocima

Vrsta građe	Frekvencija	Prije posebnih mjera	Za trajanja mjera	Trend u %
Tiskana knjiga	Svaki dan	72	80	11,11
	Nekoliko puta tjedno	93	94	1,08
	Jednom tjedno	39	30	-23,08
	Samo vikendom	30	20	-33,33
	Ne uopće	34	44	29,41
E-knjiga	Svaki dan	14	25	78,57
	Nekoliko puta tjedno	33	50	51,52
	Jednom tjedno	39	41	5,13
	Samo vikendom	27	18	-33,33
	Ne uopće	155	134	-13,55
Tiskani časopis	Svaki dan	8	4	-50,00
	Nekoliko puta tjedno	34	25	-26,47
	Jednom tjedno	56	36	-35,71
	Samo vikendom	32	20	-37,50
	Ne uopće	138	183	32,61
E-časopisi	Svaki dan	31	23	-25,81
	Nekoliko puta tjedno	54	53	-1,85
	Jednom tjedno	41	43	4,88
	Samo vikendom	18	21	16,67
	Ne uopće	124	128	3,23
Tiskana stručna i znanstvena literatura	Svaki dan	12	10	-16,67
	Nekoliko puta tjedno	50	44	-12,00
	Jednom tjedno	72	46	-36,11
	Samo vikendom	22	20	-9,09
	Ne uopće	112	148	32,14
Digitalna stručna i znanstvena literatura	Svaki dan	21	22	4,76
	Nekoliko puta tjedno	68	76	11,76
	Jednom tjedno	80	50	-37,50
	Samo vikendom	30	26	-13,33
	Ne uopće	69	89	28,99
Tiskane dnevne novine	Svaki dan	22	14	-36,36
	Nekoliko puta tjedno	33	24	-27,27
	Jednom tjedno	34	26	-23,53
	Samo vikendom	32	13	-59,38
	Ne uopće	147	191	29,93
Internetski portali	Svaki dan	147	187	27,21
	Nekoliko puta tjedno	58	47	-18,97
	Jednom tjedno	19	15	-21,05
	Samo vikendom	6	4	-33,33
	Ne uopće	11	15	36,36
Audio knjige	Svaki dan	5	7	40,00
	Nekoliko puta tjedno	11	20	81,82
	Jednom tjedno	24	24	0,00
	Samo vikendom	15	10	-33,33
	Ne uopće	213	207	-2,82

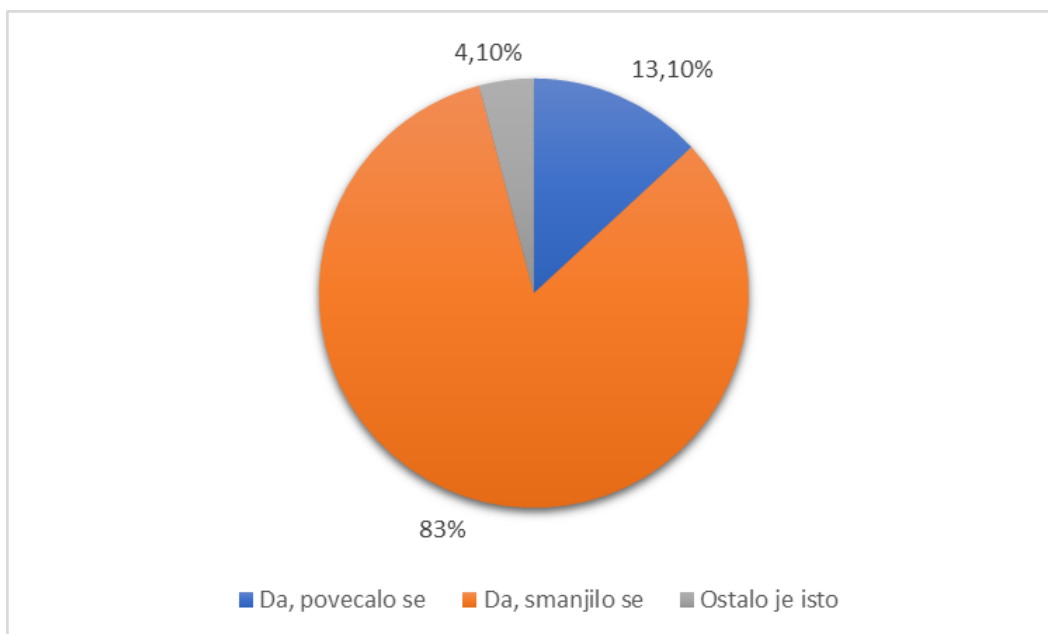
Kao što je vidljivo na grafikonu 8, prije uvođenja mjera vezanih za pandemiju COVID-19 virusa 126 (47%) ispitanika je rijetko ponovno čitalo ista djela, uopće nije ponavljalo 102 (38.1%), dok je samo 40 (14.9%) ispitanika ponovno čitalo ista djela često.

Grafikon 8. Učestalost ponovnog čitanja istih književnih djela prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19

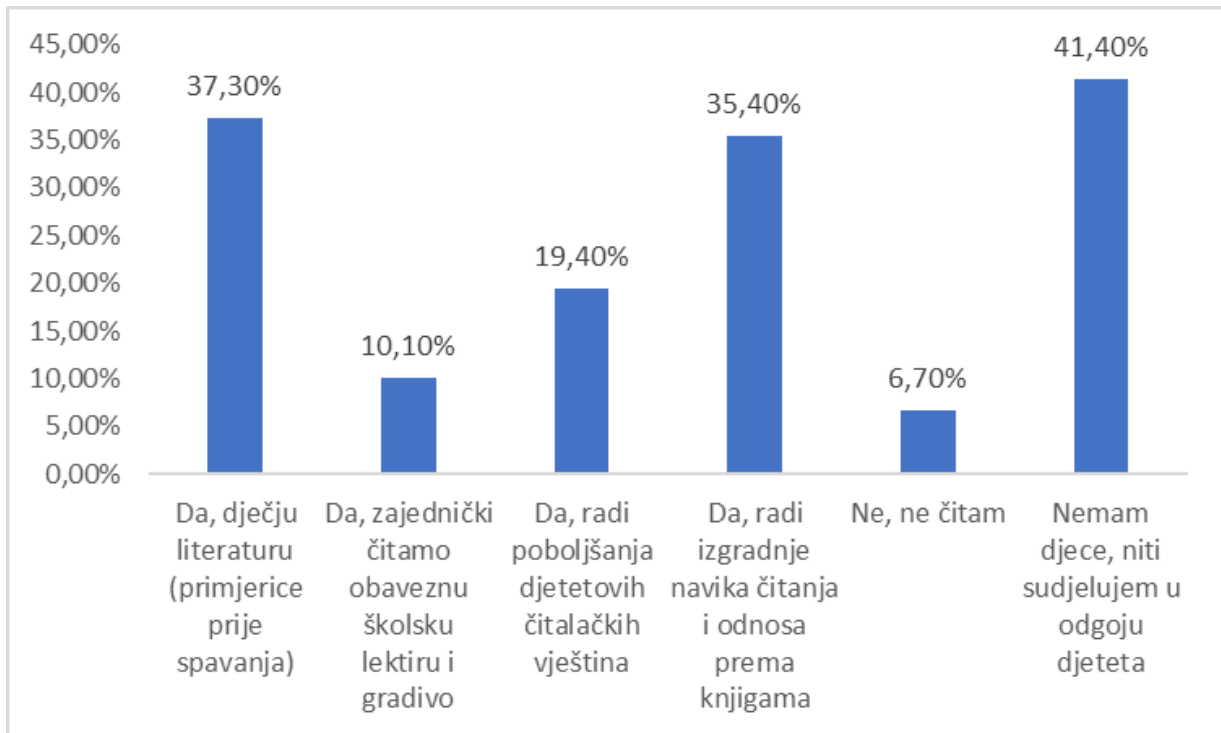
Za vrijeme trajanja posebnih mjera, trend u vezi ponovno čitanja istih djela je bio kako slijedi: 222 (82.8%) ispitanika nije doživjelo promjenu ove navike, njih 35 (13.1%) je primijetio povećanje ponovnog čitanja, tok je kod 11 (4.1%) ispitanika ta navika smanjena. Grafički prikaz odgovora vidljiv je u grafikonu 9.

Grafikon 9. Učestalost ponovnog čitanja istih književnih djela za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19

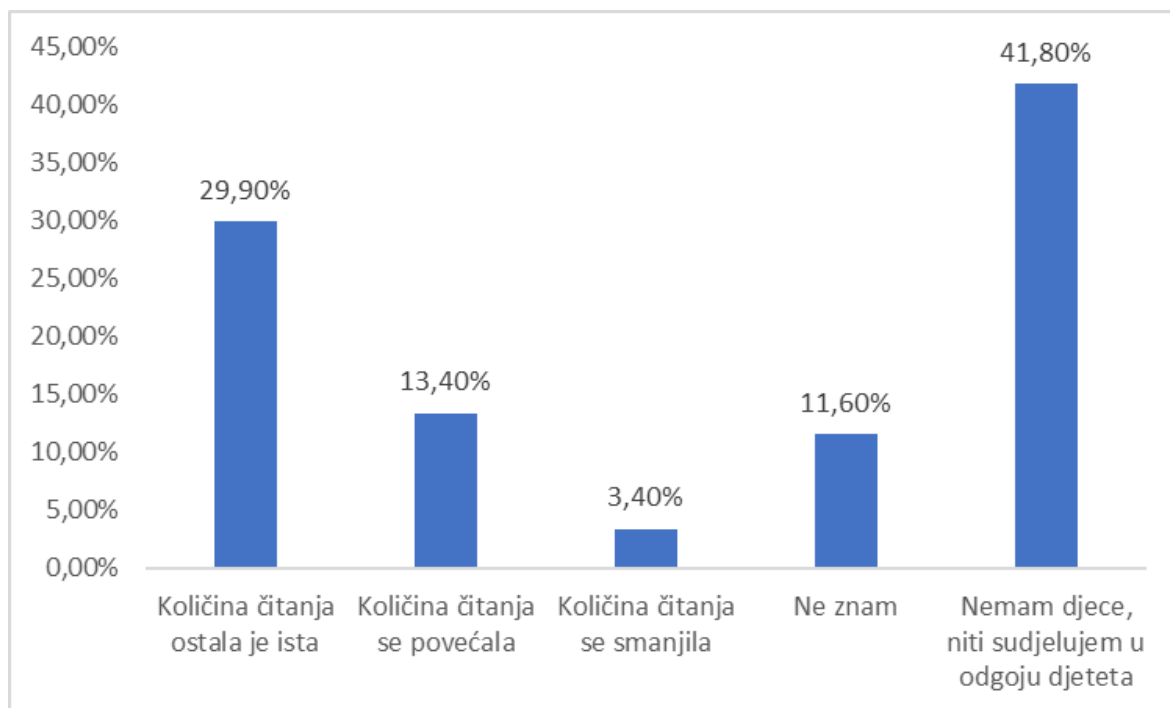
Grafikoni 10 i 11 prikazuju sudjelovanje u odgoju djeteta te povezanih čitalačkih navika.

Grafikon 10 ustanovljava sudjeluju li ispitanici u odgoju djeteta, te imaju li im običaj čitati, te je nudilo mogućnost višestrukog odgovora. Najveći dio ispitanika nema djece, niti sudjeluje u odgoju – njih 111 (41.4%). 100 (37.3%) ispitanika je izjavilo da čita dječju literaturu (primjerice prije spavanja), zatim je 95 ispitanika (35.4%) odabralo odgovor Da, radi izgradnje navika čitanja i odnosa prema knjigama. 52 (19.4%) ispitanika je odabralo da čita s djetetom radi poboljšanja djetetovih čitalačkih vještina. Zajednički čitanje obavezne školske lektire i gradiva je odabralo 27 ispitanika (10.1%), te je njih 18 (6.7%) izjavilo da ne čita djeci.

Grafikon 10. Prikaz navika ispitanika vezanih uz čitanje u odgoju djece

Naredno pitanje s odgovorima vidljivima u grafikonu 11 nadovezuje se na prethodno, a ispituje utjecaj mjera izolacije na količinu čitanja djeci. Tako je 112 ispitanika (41.8%) izjavilo da ne sudjeluju u odgoju djece (pa nije primjenjivo), 80 (29.9%) ispitanika je izjavilo da je količina čitanja ostala ista, 36 (13.4%) je izjavilo da se povećala, a 31 ispitanik (11.6%) nije znao, a za 9 ispitanika (3.4%) da se smanjila.

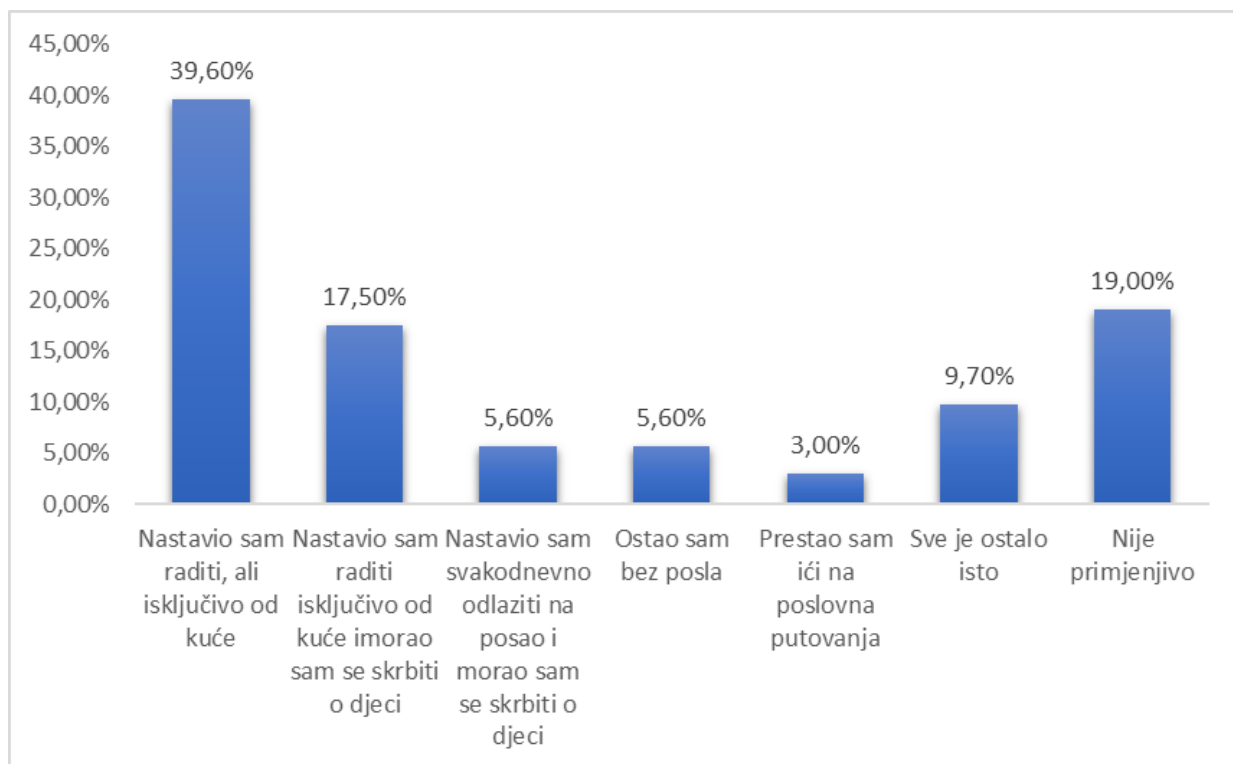

Grafikon 11. Pregled utjecaja posebnih mjera izolacije na čitalačke navike povezane uz odgoj djece

Prvo pitanje iz skupine utvrđuje da li kod zaposlenih ispitanika radno mjesto zahtijeva čitanje. Tako je 202 ispitanika odgovorilo potvrdno, od čega 120 (44.8%) sa odgovorom Da, izrazito, a 82 (30.6%) s odgovorom „Da, umjereno“. 31 ispitanik je odabrao da im radno mjesto uopće ne zahtijeva čitanje (11,6%), dok za 35 (13.1%) ispitanika pitanje nije primjenjivo.

Drugo pitanje iz skupine je utvrdilo promjene u količini čitanja vezanog uz radno mjesto. Najveći broj ispitanika nije iskusio nikakvu promjenu, njih 104 (38.8%). Količina čitanja se povećala kod 68 (25.4%) ispitanika, dok je kod 21 (7.8%) ispitanika smanjena. Kod 75 (28%) ispitanika pitanje nije primjenjivo.

Za zaposlene kroz trajanje posebnih mjera, ispitalo se jesu li ispitanici imali promjene vezane uz posao, te kakve. Tako je 106 ispitanika (39.6%) nastavilo raditi isključivo od kuće; 47 ispitanika (17.5%) je također nastavilo raditi isključivo od kuća, ali i skrbiti o djeci, 15 (5.6%) ispitanika je nastavilo odlaziti na posao uz brigu o djeci. Za 26 ispitanika (9.7%) sve je ostalo isto, dok je 8 ispitanika (3%) prestalo ići na poslovna putovanja. 15 (5.6%) ispitanika je ostalo bez posla, a za 51 ispitanika (19%) pitanje nije bilo primjenjivo. Grafički prikaz odgovora vidljiv je na grafikonu 12.

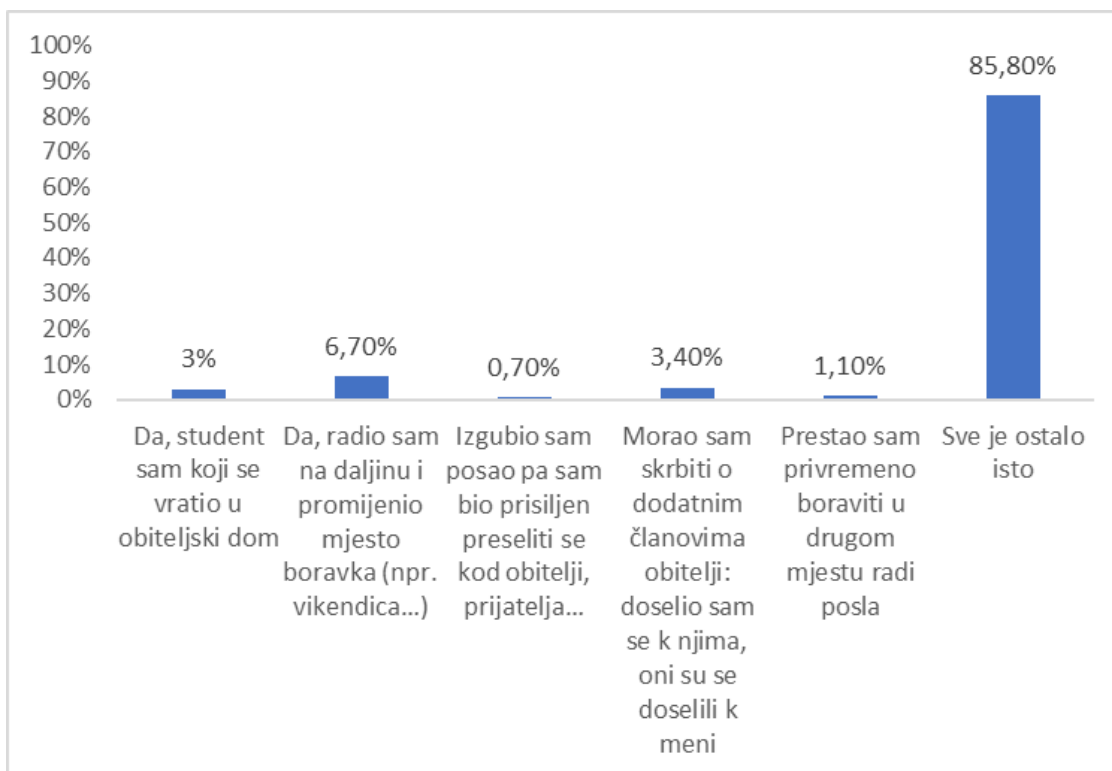

Grafikon 12. Pregled promjena vezanih uz radno mjesto uzrokovanih posebnim mjerama izolacije

Nakon utvrđivanja mogućih promjena vezanih za samo radno mjesto istražilo se kako su te promjene utjecale na čitalačke navike ispitanika. Najviše ispitanika (120, to jest 44.8%) nije primijetilo utjecaj, 55 (20.5%) je izjavilo da čita više, 20 (7.5%) da čita manje dok za 73 ispitanika (27.2%) pitanje nije primjenjivo.

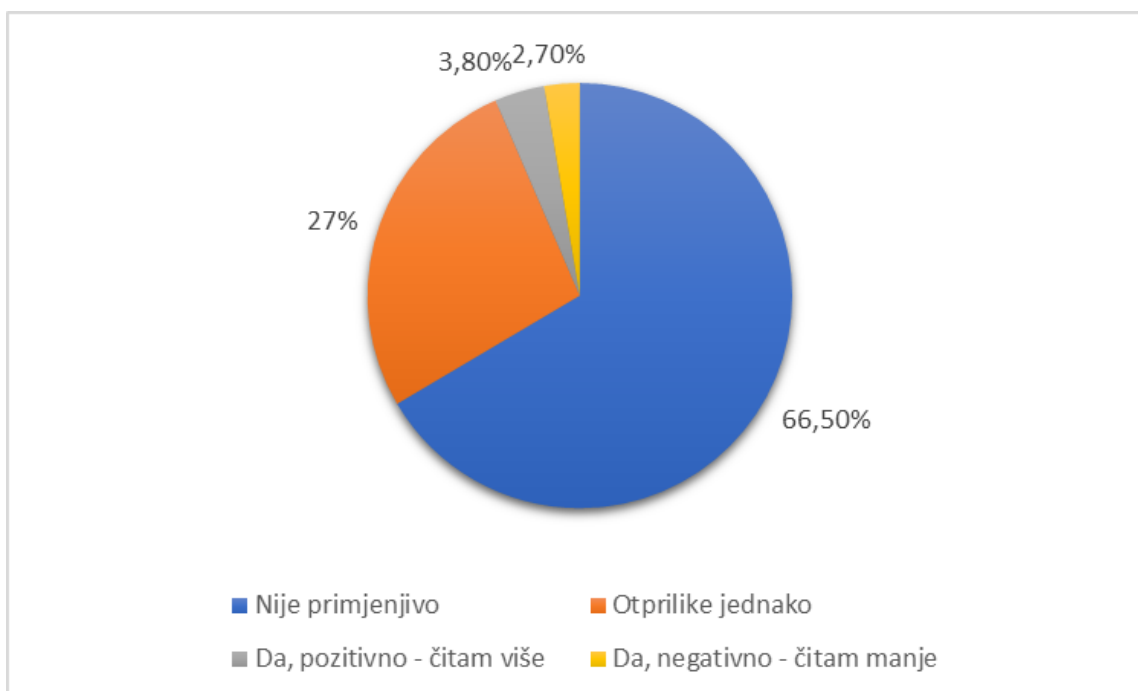
Grafovi 13 i 14 bave se mjestom boravka i okolnostima stanovanja, te njihovim utjecajem na čitalačke navike.

Grafikon broj 13 pokazuje da su stvari u ovom pogledu za većinu ispitanika 203 (85.8%) ostale iste; dok je 18 ispitanika (6.7%) radilo sam na daljinu i promijenilo mjesto boravka. 9 ispitanika (3.4%) je moralo skrbiti o dodatnim članovima obitelji (uz preseljenje ispitanika ili tih članova obitelji ispitanicima). 8 ispitanika (3%) su studenti koji su se vratili u obiteljski dom, a troje (1.1%) je prestalo privremeno boraviti u drugom mjestu radi posla te zaključno je 2 (0.7%) ispitanika izgubilo posao i bilo prisiljeno preseliti se kod obitelji ili prijatelja. Kako je bio omogućen slobodan unos, jedna ispitanica je odgovorila da je preselila u inozemstvo („Preselila sam se u Švedsku“).

Grafikon 13. Pregled promjena vezanih uz okolnosti stanovanja uslijed posebnih mjera izolacije

Posljednje pitanje ankete ispitalo je kako su promjene mjesta boravka utjecale na čitalačke navike ispitanika. U skladu s grafom 13, kroz grafikon 14 za 175 ispitanika (66.5%) pitanje nije bilo primjenjivo. 71 (27%) ispitanik je izjavio da je je količina čitanja ostala jednaka, za 10 ispitanika (3.8%) je izjavilo da čita više, dok je 7 (2.7%) ispitanika reklo da čita manje.

Grafikon 14: Pregled utjecaja promjena u okolnostima stanovanja

6. Analiza rezultata

Anketa je provedena u vremenskom rasponu od 2. do 6. rujna 2020. godine, pod nazivom „Čitalačke navike u vrijeme COVID-19 izolacijskih mjera – anketa“, te ju je ispunilo ukupno 268 punoljetnih ispitanika iz Republike Hrvatske. Što se tiče profila ispitanika, dominirale su ženske ispitanice s 84.7%, dobno je bila najzastupljenija skupina od 31-40 godina života, a obrazovno su najbrojniji ispitanici bili visoke stručne spreme (63.1%), a najmanje zastupljeni su bili doktori znanosti (1.9%). Ne radi se reprezentativnom uzorku opće populacije naravno, u skladu s čime će biti i preporuke za daljnja istraživanja. Veći dio ispitanika su aktivni članovi knjižnice (64.6%), većina ih voli čitati (91.4% je odgovorilo da voli čitati umjereno ili izrazito), te značajan dio ispitanika posjeduje neki elektronički uređaj koji koristi za čitanje e-knjiga (u prosjeku 45.5% po tipu uređaja između ponuđenih elektroničkog čitača knjiga, tableta, računala te pametnog telefona).

Odgovor na istraživačko pitanje na koje načine su ispitanici dolazili do čitalačkih materijala tijekom trajanja pandemije utvrdio se anketnim pitanjima koja su utvrdila kontekst (članstvo u knjižnici, aktivnost i frekvencija posuđivanja u knjižnici, posjedovanja uređaja za konzumaciju digitalnih materijala), te pitanja kako se dolazilo do materijala tokom izvanrednih mjera: načini nabavljanje digitalnih materijala te fizičke građe.

Što se tiče pribavljanja digitalnih čitalačkih materijala, najveći broj ispitanika je konzumirao skinute besplatne naslove koji nisu zaštićeni autorskim pravima (38.1%), zatim s 36.6% slijedi skupina koja uopće nije nabavljala digitalne čitalačke materijale u obrađenom periodu, pa 23.9% koji su posuđivali građu iz knjižnica koje nude tu mogućnost, dok je 17.5% piratski skidalo materijale za čitanje, a 14.6% online kupnjom digitalnih naslova. Slobodno odgovori koji su bili dopušteni anketnim pitanjem nisu dovoljno zastupljeni za dodatno tumačenje (i uz grupiranje sličnih odgovora, svodi se na jedan odgovor po tipu).

Kada je fizička čitalačka građa u istome periodu, najviše ispitanika (66.4%) je čitalo naslove iz kućne knjižnice, slijedila je privatna posudba s 41%, pa online kupnja (20.1%), zatim ispitanici koji nisu nabavljali fizičku građu u periodu (18.3%) te je 13.4% ispitanika kupovalo fizičku čitalačku građu na fizičkim prodajnim mjestima.

Generalno se može zaključiti da je više od pola ispitanika nabavljalo digitalnu čitalačku građu tokom trajanja strožih izolacijskih mjera radi epidemiološke situacija s pandemijom virusa COVID-19 – ukupno 63.4%, što je značajno.

Još je izraženiji udio ispitanika koji su nabavljali fizičku čitalačku građu u navedenom periodu – kumulativno čak 81.7%, što je zaista ohrabrujuće visok broj.

Zajednička analiza pitanja o načinima nabavljanja digitalnih čitalačkih materijala te fizički čitalačke građe s računanjem prosjeka uz grupiranje odgovora u sljedeće kategorije sortirane po zastupljenosti:

- konzumaciju građe dostupne u kućanstvu: 33.2%
- besplatna nabavljanja (piratsko skidanje, čitanje djela bez aktivnih autorskih prava, ili iz javne domene): 28.2%
- nisu nabavljali: 27.45%
- kupnje (online digitalna građa, online fizička građa, fizička kupnja): 24%
- privatne posudbe (prijatelji i obitelj za fizičku i digitalnu građu): 20.5%
- institucionalne posudbe (knjižnice): 12%

iz čega možemo zaključiti da su ispitanici najviše konzumirali građu koja je već bila dostupna u njihovim kućanstvima, nakon čega su bila najzastupljenija besplatna nabavljanja digitalnih materijala. Obje pojave se uklapaju u kontekst perioda; poglavito vrlo ograničeno dozvoljeno kretanja građana te provođenje natprosječno puno vremena u vlastitim domovima.

Online (fizičke i digitalne građe) kupnja je ipak bila nešto zastupljenija od fizičke kupnje, što se isto tako uklapa u manji broj posjeta trgovinama s mogućnošću kupovine čitalačke građe tokom strogih mjera izolacije.

Posudba čitalačke građe (digitalne i fizičke) unutar kruga obitelji i prijatelja je također značajno zastupljena, u skladu s okolnostima izolacije i redukcijom dijela drugih okolnosti.

Niska zastupljenost posudbi iz knjižnica može se objasniti s dva glavna uzroka – knjižnice su fizički bila zatvorene tokom trajanja najstrožih mjera radi COVID-19 pandemije što je onemogućilo fizičku posudbu, te mali broj knjižnica u Republici Hrvatskoj ima mogućnost posudbe digitalnih naslova preko vlastitih online portala za članove.

Odgovor na istraživačko pitanje o promjenama u čitalačkim navikama za vrijeme trajanja pandemije dan je kroz sljedećih 10 pitanja. Ove skupine su utvrdile frekvencije čitanja ispitanika prije i za vrijeme trajanja posebnih mjera; ispitale su frekvencije korištenja prema

potkategorijama čitalačke građe (npr. e-knjige, tiskane knjige, tiskana ili digitalna stručna literatura, audio knjige i tako dalje) prije te za vrijeme trajanja mjera; ispitane su promjene u područjima interesa u konzumiranoj građi kod ispitanika uzrokovane aktualnom situacijom; navike vezane uz ponovno čitanje istih djela, opet komparativno; te isto tako komparativno (regularne okolnosti u usporedbi s periodom posebnih mjera) ispitivanje čitalačkih navika vezanih uz sudjelovanje u odgoju djece, te uz radno mjesto.

Pitanja „Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 koliko ste u prosjeku čitali“ te isto pitanje za vrijeme trajanja mjera pandemije je simetrično za oba perioda ispita navike prije i tokom trajanja posebnih mjera, te s identičnim ponuđenim odgovorima.

Tablica 2 grupira odgovore u tri kategorije frekvencije čitanja. Prvi stupac sadrži grupu, drugi popis odgovora obuhvaćenih grupom, a treći postotak odgovora u grupi za period prije; dok u četvrtom možemo vidjeti grupirane postotke odgovora koji se tiču perioda mjera izolacije.

Tablica 2 - grupirani rezultati frekvencije čitanja

Frekvencija čitanja (grupa)	Uključeni odgovori	Postotak prije mjera	Postotak tokom mjera
Često	Svaki dan, nekoliko puta tjedno	69.5%	79.8%
Rijetko	Vikendom, jednom tjedno	24.4%	13.3%
Ne čitaju	Ne čitam	5.6%	7.1%

Može se primijetiti da se smanjila grupa ispitanika koji rijetko čitaju, te kako su grupe gornjeg (često čitanje) i donjeg (ne čitaju) porasle na njezin račun. Značajniji dio grupe „rijetko“ je podigao frekvenciju čitanja i time prešao u skupinu čestog čitanja (10.3%) nego smanjio, pa time prešao u skupinu koja ne čita (1.5%). Vjerojatno je ovdje najveći utjecaj činjenica da su ispitanici imali više slobodnog vremena na raspolaganju radi manje provedenih sati u prometu te gotovo potpunim eliminiranjem mogućnosti sudjelovanja u društvenim događanjima, kulturnim manifestacijama te grupnim sportskim aktivnostima i putovanjima.

Slijedila su simetrična pitanja po istoj logici (regularne okolnosti, te za vrijeme posebnih mjera) „...označite koliko često ste koristili navedene vrste i formate čitalačke građe“, isto tako s identičnim ponuđenim odgovorima radi direktne usporedivosti. Utvrđuju učestalost korištenja različitih vrsta i formata čitalačke građe. Vrste i formati koji su doživjeli značajan porast u

korištenju tokom trajanja posebnih mjera su e-knjige te vrlo izraženo internetski portali. Tiskane knjige, e-časopisi, digitalna stručna i znanstvena literatura, te audio knjige imaju minimalnu promjenu u frekvenciji korištenja, dok su mjerljiv pad doživjeli tiskani časopisi, tiskana stručna i znanstvena literatura te tiskane dnevne novine.

Dio ovih promjena u frekvenciji je očekivan kada se uzmu u obzir okolnosti smanjenog pristupa prodajnim mjestima za tiskane knjige, dnevne novine i tiskane časopise te primjerice znanstvenim, stručnim i obrazovnim ustanovama te knjižnicama za pristup stručnoj i znanstvenoj literaturi u fizičkom obliku. No na neki način je neočekivan izostanak porasta korištenja digitalne stručne i znanstvene literature, e-časopisa te audio knjiga.

Cijela gornja skupina pitanja i analiziranih odgovora usporediva je s elementima istraživanja provedenoga u Singapuru i obrađenoga u poglavlju 3. U oba slučaja se ispituju frekvencije, preference i zastupljenost različitih tipova građe, načina pribavljanja građe, te u slučaju digitalnih materijala vrsta uređaja korištena za čitanje.

Promjene u još jednom aspektu čitalačkih navika – utjecaju aktualnosti na odabir tematike u čitalačkoj građi ispitanika su ispitane pitanjem „Označite koja tematika Vas je zanimala tijekom događanja povezanih s globalnom pandemijom COVID-19 virusa.“, koje je dopuštalo višestruku odabir te slobodan unos. Unatoč neočekivanoj i specifičnoj situaciji, zanimljivo je da je najveći broj ispitanika 74.3% odgovorio da aktualnosti nisu imale utjecaja na njihov odabir teme literature. Očekivano je 19.8% ispitanika odabralo odgovor da su birali građu s temama „Opisi sličnih povijesnih situacija (pandemija: kuga, kolera, španjolska gripa...)“, identičan postotak je odabrao „Virusologija i epidemiologija“, 8.6% „Literatura za samopomoć“, te 3.4% „Literarni opisi situacija izolacije (istraživačke ekspedicije, odsječenost radi prirodnih nepogoda, zatvoreničke biografije ...)“. Individualni odgovori nisu dali značajno različite rezultate (primjerice: „beletristika“, „Literatura vezana uz posao“ i slično). Ukupno je bilo samo 4 slobodna odgovora.

Može se primijetiti da je značajna količina odgovora ipak pokazala utjecaj ograničavajuće i stresne situacije globalne pandemije virusa te povezanih mjera na odabir tematike kod ispitanika, iako možda u manjoj mjeri nego se moglo pretpostaviti. Ovdje je zanimljivo povući paralelu s istraživanjem provedenim u kaznionici Požega obrađenom u poglavlju 3 jer postoje sličnosti poput u slučaju kaznionice povećanim interesom za područja prava i kriminalistike (paralela s tematikom povezanom s pandemijom – virusologija, biologija, opisi sličnih situacija pandemiji i slično) gdje ispitanici čitaju literaturu iz područja koja im mogu biti korisna u informiranju o vlastitoj situaciji i nošenju s njome. Isto tako primjećujemo sličnost u čitanju

literature s područja psihologije i vjerskih knjiga u slučaju zatvorskog istraživanja s anketnim odgovorima literature za samopomoć, te primjerice u zatvoru područja samo obrazovanja (informatika) naspram stručne i znanstvene literature u istraživačkoj anketi ovdje. Razlika je što u istraživanju obrađenom u poglavlju 3 nema usporednog elementa (prije naspram tokom boravka u zatvoru), ali je i dalje paralela zanimljiva.

Pitanja „Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li imali običaj ponovo čitati djela koje ste već pročitali?“ te „Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li primijetili da vam su Vam se promijenile navike u vezi ponovnog čitanja istih djela?“ su postavljena kako bi se ustanovilo jesu li ispitanici značajno povećali ponovno čitanje istih djela, radi ograničenosti pristupa novoj čitalačkoj građi. Rezultati su pokazali da je oko 13.1% ispitanika češće čitalo ista djela, ali i da je 4.1% smanjilo ovu naviku, dok je 82.8% ispitanika procijenilo da nije bilo promjene.

Naredna pitanja „Ukoliko imate dijete ili djecu ili pak sudjelujete u odgoju djeteta (unuk/unuka, mlađi brat/sestra, nećak/nećakinja), imate li im običaj čitati?“ te „Ukoliko imate dijete ili djecu ili pak sudjelujete u odgoju djeteta (unuk/unuka, mlađi brat/sestra, nećak/nećakinja) i imate li im običaj čitati, jesu li se dogodile neke promjene u količini čitanja?“ koja pripadaju ovom istraživačkom pitanju je ispitalo čitalačke navike vezane uz odgoj i izgradnju navika čitanja kod djece za koju ispitanici skrbe ili u čijem odgoju djelomično sudjeluju. Tako je prvo navedeno pitanje utvrdilo generalne navike i motivacije ovog aspekta čitalačkih navika, dok se drugo bavilo promjenama na tom polju za vrijeme trajanja posebnih mjera izolacije. Od onih ispitanika na koje je pitanje primjenjivo (sudjeluju u odgoju djece) 51.8% odgovorilo da okolnosti nisu utjecale na količinu čitanja, 23% je primijetilo povećanje količine čitanja djeci ili s djecom, 19.9% nije bilo sigurno, dok se za 5.8% količina čitanja smanjila. Zaključno se može primijetiti blagi porast količine čitanja kod ispitanika na koje je pitanje primjenjivo, dobrim dijelom radi povećanog sudjelovanja ukućana u obrazovnom procesu djece školskog uzrasta radi održavanja škole na daljinu, ali i čitanja iz drugih razloga radi povećane količine zajedničkog vremena ukućana u usporedbi s regularnim situacijama.

Završna pitanja koja su odgovarala na navedeno istraživačko pitanje su bila „Ukoliko ste zaposleni, zahtijeva li vaše radno mjesto čitanje?“ i „Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li primijetili da Vam se količina čitanja povezana s radnim mjestom promijenila?“ Tako je najveći broj ispitanika odgovorio kako to nije bio slučaj (38.8%), druga najbrojnija skupina su bili ispitanici na koje pitanje nije primjenjivo sa 28%,

dok je 25.4% ispitanika primijetilo porast količine čitanja povezanog s radnim mjestom. Svega 7.8% ispitanika je primijetilo pad količine čitanja povezane s radnim mjesto.

Posljednja skupina pitanja pokriva istraživačko pitanje životnih okolnosti u kojima su se ispitanici zatekli tijekom trajanja pandemije, a koje su utjecale na čitalačke navike. Pitanja su pokrila utvrđivanje promjene okolnosti zaposlenja kroz period posebnih mjera (prekid radnog odnosa, puni rad od kuće, prestanak službenih putovanja i tako dalje) te utjecaj tih promjena na volumen čitanja.

Prvo pitanje iz skupine ispituje promjene vezane za posao kod ispitanika tokom posebnih mjera, dok drugo pitanje skupine ispituje kakav su te promjene imale utjecaj na čitalačke navike u smislu količine čitanja. Kod čak 72% ispitanika odgovor je neutralan (nije primjenjivo ili ne primjećuju razliku), dok je visokih 20.5% primijetilo povećanje količine čitanja a 7.5% smanjenje. Ovi odgovori su u skladu s pitanjima iz drugog dijela ankete.

Posljednji par pitanja u anketi nastavlja odgovarati na isto istraživačko pitanje utvrđujući promjene mjesta stanovanja u tom periodu ili drugih okolnosti stanovanja, te utjecaj koji je to imalo na čitalačke navike. Kod većine ispitanika što se tiče utjecaja na čitalačke navike, čak 93,5%, odgovor je neutralan (nije primjenjivo i otprilike jednako) dok su vrlo mali postotci primijetili povećanje (3.8%) ili smanjenje (2.7%) količine čitanja iz ovog razloga.

Vrijedi spomenuti paralelu s istraživanjem provedenim u zatvorima u Ugandi iz poglavlja 3 s provedenim istraživanjem prvenstveno radi prakticiranja čitanja kao načina nošenja s dosadom i stresom – elemenata koji su prisutni u obje situacije, iako iz različitih razloga. Isto tako istraživanje o projektu Book friends sadrži element biblioterapije kao alata za suočavanje sa životnim promjenama. Razlika je što se u predmetu istraživanja ovoga rada naravno ne radi o formalnoj biblioterapiji nego o terapijskom elementu samostalnog čitanja.

O cjelokupno sagledanim rezultatima ankete može se zaključiti da su specifične izvanredne okolnosti u kojima su se našli građani Republike Hrvatske kroz period 15.3. 15.5.2020. kada su na snazi bile stroge mjere izolacije i ograničenja međugradskog kretanja imale mjerljiv i značajan utjecaj na brojne aspekte života ispitanika, a isto tako i na više elemenata njihovih čitalačkih navika. Generalno se može primijetiti da je volumen čitanja u prosjeku porastao, da su digitalni formati čitanja stekli povećanu zastupljenost, te da je situacija utjecala i na sastav i tematike o kojima su ispitanici čitali u navedenome periodu.

7. Zaključak

Iako je u posljednjih nekoliko desetljeća provedeno mnoštvo istraživanja u temama čitanja, čitalaštva i čitalačkih navika, te fenomenima koji su utjecali na njih, situacija obrađena u ovome radu je jedinstvena. Istraživanja o utjecajima te situacije će uslijediti i sigurno je značajan broj već u tijeku.

Situacija koja je zatekla gotovo svaki kutak svijeta uključivala je od relativno do izuzetno strogih mjera izolacije građana, vremenskog i prostornog ograničavanja slobode kretanja, propisanih maksimalnih brojeva osoba za različite vrste okupljanja i boravka u istom prostoru, djelomični ili potpuni prekid regularnog odvijanja nastave u učionicama za sve segmente obrazovnih sustava, parcijalnu kompenzaciju za prethodno više ili manje adekvatno implementiranim alatima za učenje na daljinu, te dugotrajan period ekonomske i zdravstvene nesigurnosti i straha u svakom segmentu društava pogođenih pandemijom virusa-COVID 19.

Ovaj rad je ograničen na efekte u području zanimanja – čitalačkim navikama, i to kod uzorka punoljetnih osoba u Republici Hrvatskoj. Nakon provedenog istraživanja, može se istaknuti nekoliko zapažanja i trendova koji nam daju zanimljive odgovore na istraživačka pitanja.

Tako je dio ankete koji se bavi posjedovanjem i nabavljanjem uređaja na kojima se mogu konzumirati digitalni čitalački materijali (tableti, elektronski čitači knjiga, pametni telefoni i računala) dao uvid da je zapravo vrlo malo ispitanika tokom trajanja posebnih mjera izolacije pribavilo bilo koji od navedenih tipova uređaja. Dakle dobiveni rezultati vezani za frekvencije čitanja i vrste građe, te vrste uređaja korištene za čitanje su isključivo posljedica povećanja konzumacije kod ispitanika koji već posjeduju odgovarajuće uređaje.

Sveukupno gledano, značajan udio ispitanika je tokom trajanja posebnih mjera izolacije nastavio pribavljati čitalačke materijale. U digitalnih formatima, dominirale su besplatne metode poput skidanja naslove koji nisu zaštićeni autorskim pravima, posuđivanjem digitalnih naslove iz knjižnica gdje je to moguće, piratskog skidanja te značajno manje kupnjom. Kod fizičke čitalačke građe čak dvije trećine ispitanika u periodu konzumirale naslove dostupne u kućanstvu, direktnom privatnom posudbom je materijalne nabavljalo gotovo polovica ispitanika, a od prilike trećina ispitanika je i kupovala građu u periodu. Ono što treba istaknuti kao svojevrsno iznenađenje u rezultatima ankete jest da je zapravo više ispitanika tokom trajanja mjera izolacije nabavljalo fizičke nego digitalne čitalačke materijale.

Usporedba zastupljenosti različitih formata prije i za vrijeme trajanja obrađenog period također daje zanimljive rezultate i zaključke, u nekim slučajevima različite od očekivanih. Tako su primjerice očekivano porast doživjele elektroničke knjige i internetski portali, isto tako očekivano su ostale jednako zastupljene tiskane knjige, digitalna stručna i znanstvena literatura, no i manje očekivano porast nisu doživjeli formati audio knjiga i e-časopisa. U padu, što nije začuđujuće su bili tiskani časopisi, tiskana stručna i znanstvena literatura te tiskane dnevne novine.

Situacija u kojoj su se ispitanici našli utjecala je na teme o kojima su čitali tokom perioda izolacije, ali ne u izuzeto visokoj mjeri. Tako tri četvrtine ispitanika nije zapazilo nikakav utjecaj, a oni ispitanici koji jesu primijetili promjene su uglavnom usmjerili pažnju prema područjima virusologije, povijesnih situacija koje imaju sličnosti sa periodom izolacijskih mjera te literaturi za samopomoć.

Ukupno gledano, knjižnice su bile relativno nisko zastupljene radi kompletnog izostanka mogućnosti fizičkih posjeta ispitanika. Imajući na umu ne samo promatrani period izolacijskih mjera, te njihovo izgledno ponavljanje u nešto manje restriktivnom obliku tokom nadolazećeg razdoblja, već i generalni trend prema višoj zastupljenosti digitalnih čitalačkih materijala i formata, za narodne knjižnice bi imalo smisla investirati u mogućnost posudbe digitalnih čitalačkih materijala kod onih koje je uopće nemaju, te u proširenje digitalnih fondova tamo gdje su već uspostavljeni.

Istraživanje frekvencije čitanja kod ispitanika je dalo ohrabrujuće rezultate. Usporedbom odgovora za periode prije pandemije te tokom važenja mjera izolacije pokazale su da je ukupni broj ispitanika koji je čitao ipak pao za manje od 2%, no frekvencija čitanja za preostale ispitanike je u prosjeku ukupno porasla. Zastupljenost ispitanika koji često čitaju (više puta tjedno i češće) je porasla za 10%. Može se pretpostaviti da su faktori utjecaja bili primarno veća količina vremena ispitanika jer su prestali provoditi vrijeme u prometu, socijalni kontakti su minimizirani te su ukinuta sva javna događanja i grupne sportske aktivnosti, kao i putovanja unutar države i inozemstvo.

Ispitanici koji imaju djecu u kućanstvima su doživjeli veliku promjenu u obavezama i osobito sudjelovanju u obrazovnom procesu vlastite djece, ukidanjem fizičke nastave u školama. Utjecaj na njihove čitalačke navike je bio dvojak – čitali su manje iz razonode, ali ukupno su čitali više djeci ili s djecom kada su u pitanju djeca školskog uzrasta. Oko četvrtine ispitanika

koji spadaju u tu skupni je čitalo više s djecom nego inače, a nešto iznad 7% manje – može se pretpostaviti da se radi o roditeljima koji su nastavili ići na svoja radna mjesta.

Velik broj ispitanika (gotovo dvije trećine) je kroz period trajanja izolacijskih mjera doživio promjene vezane za radno mjesto bilo u vidu gubitka posla ili promjenu u rad od kuće, a mali dio ispitanika je proživio promjene vezane uz mjesto stanovanja (preseljenje, povratak u roditeljski dom, skrb o dodatnim članovima obitelji i slično). Ispitanici su izjavili da su ove promjene imale iznenađujuće malo utjecaja na njihove čitalačke navike. Tako su promjene vezane za radno mjestu uglavnom doživljene neutralno, dok je oko petine ispitanika čitalo više, a samo malo iznad 7% je čitalo manje. Što se tiče utjecaja promjena u okolnostima stanovanja, one su bile još manje, čak i zanemarive.

Završno možemo utvrditi da je istraživački dio rada uspješno odgovorio na istraživačka pitanja a zanimljivo je da su u nekim slučajevima odgovori bili različiti nego bi se moglo pretpostaviti, to jest utjecaj okolnosti je u nekim područjima bio manji od očekivanja.

Abstract

Influence of special measures during COVID-19 pandemic on reading and reading habits

This thesis aims to explore reading, reading habits and methods of obtaining reading materials in Republic of Croatia during isolation measures adopted at the time of the first wave of COVID-19 virus pandemic. Taking into account how recent the period in question is, and the specificity of the situation during of the lock-down within the last century, there was no directly related literature and studies already published at the time of writing the thesis; therefore studies of reading habits exploring relatively similar situations have been used for the theoretical section of the thesis such as availability of services for obtaining reading materials in prisons and hospitals. The research part of the thesis is based on a survey that has been performed with analysis and interpretation of its results. The survey itself has been filled by a total of 268 respondents, it consisted of 26 questions derived from the research questions set for the thesis. Survey has been distributed on social networks and the responses were captured from 2nd until 6th of September 2020, while the respondents were asked to refer and remember the period starting on 15th of March and ending on 15th of May 2020., while the most rigorous measures of isolation were in place and all public libraries have been closed for users. This highly specific situation has influenced the reading and reading habits of respondents, which is clearly visible in the results of the performed research.

Key words: reading, reading habits, isolation, COVID-19, adults, pandemic

8. Popis literature

1. Asimwe, Glorias; Kinengyere, Alison A. Role of libraries and information in the empowerment of women prisoners in Uganda.// IFLA (2011)
URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/150-assimwe-en.pdf>
2. Association of College and Research Libraries. 2015. Framework for Information Literacy for Higher Education
URL: <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework#introduction>
3. Bagarić, Ž. Model suradnje narodnih knjižnica i zatvorskog sustava u Republici Hrvatskoj. Zagreb, Zavod za informacijske studije, 2014.
4. Bašić, I. Biblioterapija i poetska terapija : priručnik za početnike. Zagreb : Balans centar, 2011.
5. Bawden, D. Users, user studies and human information behaviour: A three-decade perspective on Tom Wilson's "On user studies and information needs".// Journal of Documentation: 60 years of the best in information research. 2008. Str. 187-195.
6. Center for Media Literacy.
URL: <http://www.medialit.org/reading-room/literacy-21st-century-overview-orientation-guide-media-literacy-education>
7. Chik, N. H., Roni, N., Manan, R., Harun, H., Van Rostenberghe, A. H., Othman, A., & Yusoff, S. Book buddies: Nurture and culture, reading habits among paediatric patients and guardians at hospital Universiti Sains Malaysia.// IFLA. Lyon (2014)
8. Cupar, Drahomira. Čitanje i pismenost u europskoj perspektivi.// Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu 118-119 (144-145)/ (2016), Str. 20 – 22.
9. Čudina-Obradović. M., Psihologija čitanja : od motivacije do razumijevanja, Zagreb, Golden marketing Tehnička knjiga, 2014.
10. De Villa, Sandra. Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj. Rešetari : KLD Rešetari; Nova Gradiška : Arca, 2011.
11. Grossman, M. U obranu čitanja : čitatelji i književnost u 21. stoljeću. Zagreb : Algoritam, 2010.
12. Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
URL: <https://www.hzjz.hr/>

13. Istraživanje o čitanosti i kupovini knjiga za 2020. godinu, u organizaciji Noći knjige, provedena od strane agencije Kvaka. URL:
https://kvaka.com.hr/wpcontent/uploads/2020/05/NocKnjige2020_prezentacija_final.pdf
14. Kordigel, Metka. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca: I. dio.// Umjetnost i dijete 23 / 4 (1991), Str. 101-124.
15. Kordigel, Metka. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca: II. dio.// Umjetnost i dijete 23/ 4(1991), Str. 175-193.
16. Krpan, K. Klak Mršič, I. Cej, V. Primjena razvojne biblioterapije u radu s djecom i mladima u narodnoj knjižnici. //Vjesnik bibliotekara Hrvatske 61, 1(2018), Str. 345 - 361.
URL: <https://hrcak.srce.hr/206810>
17. Kuvač-Levačić, Kornelija. Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje „neknjiževnih“ tekstova.// Čitanje za školu i život: IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika: Zbornik radova/ uredio Miroslav Mićanović. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013. Str. 13-22.
18. Lee, A. Physical and digital reading habits of adult Singaporeans.//Journal of library administration, 58, 6 (2018), Str. 629-643.
19. Literacy for the 21st Century: An Overview and Orientation Guide to Media Literacy Education (2008).
URL: http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKorientation.pdf
20. Mackey, T. P., & Jacobson, T. E. Reframing information literacy as a metaliteracy.// College & research libraries 72, 1 (2011) 62 – 78.
21. Manguel, A. Povijest čitanja. Zagreb: Prometej, 2001.
22. Narodne Novine.
URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_32_713.html
23. Peti – Stantić, Anita. Čitanjem do (spo)razumijevanja : od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti. Zagreb: Naklada Ljevak, 2019.
24. Puljak, A. Biblioterapija: knjigom do zdravlja.
URL: <http://www.stampar.hr/hr/biblioterapija-knjigom-do-zdravlja>
25. Spitzer, Manfred. Digitalna demencija : kako mi i naša djeca silazimo s uma. Zagreb: Naklada Ljevak, 2018.
26. Stričević, Ivanka. Pismenosti 21. stoljeća: učenje i poučavanje u informacijskom okruženju.// Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu 22.97-98/ (2011), Str 2-4.

27. Stričević, I.; Perić, I. Informacijska pismenost i razvoj kritičkog mišljenja. // XXIX. Proljetna škola školskih knjižničara Republike Hrvatske : Kurikulum knjižničnog odgoja i obrazovanja – put prema kritičkom mišljenju, znanju i osobnom razvoju. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2017. Str. 38-47.
URL: <https://www.azoo.hr/photos/izdanja/29-skola-knjiznicara-1536871789.pdf>
28. Zmijewska, Eliza. Knjižnice u nizozemskim zatvorima: zbirke na tridesetak jezika. //Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol / uredile Alemka Belan- Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 124-127.
29. Wolf, Maryanne. Čitatelju vrati se kući: čitateljski mozak u digitalnom svijetu. Zagreb: Naklada Ljevak, 2019.

9. Popis grafikona i tablica

<u>Grafikon 1. Prikaz dobi ispitanika</u>	18
<u>Grafikon 2. Prikaz odgovora na pitanje Volite li čitati?</u>	19
<u>Grafikon 3. Prikaz rezultata o članstvu i posudbi građe u knjižnicama</u>	20
<u>Grafikon 4. Prikaz odgovora na pitanje o posjedovanju različitih tipova uređaja za čitanje</u>	21
<u>Grafikon 5. Prikaz odgovora na pitanje o načinima dolaska do fizičke čitalačke građe</u>	22
<u>Grafikon 6. Prikaz frekvencije čitanja ispitanika prije uvođenja posebnih mjera</u>	23
<u>Grafikon 7. Prikaz frekvencije čitanja ispitanika za vrijeme posebnih mjera</u>	23
<u>Grafikon 8. Učestalost ponovnog čitanja istih književnih djela prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19</u>	27
<u>Grafikon 9. Učestalost ponovnog čitanja istih književnih djela za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19</u>	27
<u>Grafikon 10. Prikaz navika ispitanika vezanih uz čitanje u odgoju djece</u>	28
<u>Grafikon 11. Pregled utjecaja posebnih mjera izolacije na čitalačke navike povezane uz odgoj djece</u>	29
<u>Grafikon 12. Pregled promjena vezanih uz radno mjesto uzrokovanih posebnim mjerama izolacije</u>	30
<u>Grafikon 13. Pregled promjena vezanih uz okolnosti stanovanja uslijed posebnih mjera izolacije</u>	31
<u>Tablica 1: Prikaz frekvencije korištenja formata i vrsta čitalačke građe prije i za vrijeme trajanja posebnih mjera izolacije, s dodatkom prikaza trenda u postocima</u>	Error! Bookmark not defined.
<u>Tablica 2 - grupirani rezultati frekvencije čitanja</u>	34

Prilog: Anketni upitnik

Čitalačke navike u vrijeme COVID-19 izolacijskih mjera - anketa

Poštovani, ova anketa prikuplja podatke vezane uz područje čitalačkih navika a u kontekstu mjera povezanih s pandemijom COVID-19 virusa i namijenjena je punoljetnim osobama. Molim vas da se prisjetite perioda od 15.3. do 15.5. kada su na snazi bile pune mjere izolacije, a knjižnice zatvorene. Za ispunjavanje ankete potrebno je do 10 minuta. Anketa je anonimna i služi za potrebe pisanja diplomskog rada.

Hvala Vam na odvojenom vremenu.

1) Dob

Označite samo jedan odgovor.

- Od 20 - 30 godina
- Od 31 - 40 godina
- Od 41 - 50 godina
- Od 51- 60 godina
- Od 61 - 70 godina
- Više od 71 godine

2) Spol

Označite samo jedan odgovor.

- Muško
- Žensko

3) Stručna sprema (ili stupanj obrazovanja: osnovna škola, srednja škola, viša škola ili fakultet)

Označite samo jedan odgovor.

- NKV
- SSS
- VŠS
- VSS
- Mr. sc.
- Dr. sc.

4) Radni status

Označite samo jedan odgovor.

- Student
- Zaposlen
- Nezaposlen
- Umirovljenik

5) Volite li čitati?

Označite samo jedan odgovor.

- Da, izrazito
- Da, umjereno
- Niti da, niti ne
- Ne posebno
- Uopće ne

6) Koji vam ja najčešći motiv za čitanje:

Označite samo jedan odgovor.

- Čitam iz užitka
- Čitam da se opustim (npr. prelistam novine)
- Čitam radi posla
- Čitam uglavnom informativne sadržaje (vijesti, aktualnosti)
- Čitam u svrhu učenja
- Čitam radi osobnog rasta i razvoja
- Ostalo: _____

7) Jeste li aktivni član knjižnice?

Označite samo jedan odgovor.

- Da
- Ne

8) Ako ste član knjižnice, koliko često posuđujete građu?

Označite samo jedan odgovor.

- Više od jednom mjesečno
- Jednom mjesečno
- Jednom u 2-3 mjeseca
- Nekoliko puta godišnje
- Jednom godišnje ili rjeđe
- Nisam član knjižnice

9) Posjedujete li i koristite uređaj za čitanje e-knjiga: digitalni čitač (npr. kindle), tablet, pametni telefon ili računalo?

(Označite samo jedan odgovor u svakome redu)

	Da, posjedujem ga od prije	Da, kupio sam ga u vrijeme pandemije	Da, ali ne koristim za čitanje digitalne građe	Ne posjedujem
--	----------------------------------	---	--	------------------

Kindle				
Tablet				
Pametni telefon				
Računalo				

10) Na koji način ste u vrijeme trajanja pandemije nabavljali digitalne čitalačke materijale (primarno knjige, stripove)? Više mogućih odgovora.

Odaberite sve točne odgovore.

- Posudbom iz knjižnica koje nude tu mogućnost
- Kupnjom u on-line knjižarama
- Skidanjem besplatnih naslova koji nisu zaštićeni autorskim pravom
- Piratsko skidanje
- Nisam nabavljao
- Ostalo: _____

11) Na koji način ste za vrijeme trajanja pandemije dolazili do fizičke čitalačke građe (knjige, časopisi, znanstvene i stručne publikacija...) Više mogućih odgovora.

Odaberite sve točne odgovore.

- On line kupnjom
- Fizičkom kupnjom (npr. dućan, kiosk...)
- Privatnom posudbom (npr. prijatelji, obitelj, kolege...)
- Čitao sam naslove iz kućne knjižnice
- Nisam nabavljao

12) Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 koliko ste u prosjeku čitali?

Označite samo jedan odgovor.

- Svaki dan
- Nekoliko puta tjedno
- Jednom tjedno
- Samo vikendom
- Ne čitam

13) Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 koliko ste u prosjeku čitali? Označite samo jedan odgovor.

- Svaki dan

- Nekoliko puta tjedno
- Jednom tjedno
- Samo vikendom
- Ne čitam

14) Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 označite koliko često ste koristili navedene vrste i formate čitalačke građe.

(označite samo jedan odgovor po retku)

	Svaki dan	Nekoliko puta tjedno	Jednom tjedno	Samo vikendom	Ne uopće
Tiskana knjiga					
E-knjiga					
Tiskani časopisi					
E-časopisi					
Tiskana stručna i znanstvena literatura					
Digitalna stručna i znanstvena literatura					
Tiskane dnevne novine					
Internetski portali					
Audio knjige					

15) Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19 označite koliko često ste koristili navedene vrste i formate čitalačke građe.

(označite samo jedan odgovor po retku)

	Svaki dan	Nekoliko puta tjedno	Jednom tjedno	Samo vikendom	Ne uopće
Tiskana knjiga					
E-knjiga					

Tiskani časopisi					
E-časopisi					
Tiskana stručna i znanstvena literatura					
Digitalna stručna i znanstvena literatura					
Tiskane dnevne novine					
Internetski portali					
Audio knjige					

16) Označite koja tematika Vas je zanimala tijekom događanja povezanih s globalnom pandemijom COVID-19 virusa. Više mogućih odgovora.

Odaberite sve točne odgovore.

- Opisi sličnih povijesnih situacija (pandemija: kuga, kolera, španjolska gripa...)
- Virusologija i epidemiologija
- Literarni opisi situacija izolacije (istraživačke ekspedicije, odsječenost radi prirodnih nepogoda, zatvoreničke biografije ...)
- Literatura za samopomoć
- Aktualna događanja uopće nisu utjecala na odabir područja interesa čitalačke građe koje sam čitao / čitala
- Ostalo: _____

17) Prije uvođenja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li imali običaj ponovo čitati djela koje ste već pročitali? Označite samo jedan odgovor.

- Da, često
- Da, rijetko
- Uopće ne

18) Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li primijetili da vam su Vam se promijenile navike u vezi ponovnog čitanja istih djela?

Označite samo jedan odgovor.

- Da, povećalo se

- Da, smanjilo se
- Ostalo je isto

19) Ukoliko imate dijete ili djecu ili pak sudjelujete u odgoju djeteta (unuk/unuka, mlađi brat/sestra, nećak/nećakinja), imate li im običaj čitati? Više mogućih odgovora.

Odaberite sve točne odgovore.

- Da, dječju literaturu (primjerice prije spavanja)
- Da, zajednički čitamo obaveznu školsku lektiru i gradivo
- Da, radi poboljšanja djetetovih čitalačkih vještina
- Da, radi izgradnje navika čitanja i odnosa prema knjigama
- Ne, ne čitam
- Nemam djece, niti sudjelujem u odgoju djeteta

20) Ukoliko imate dijete ili djecu ili pak sudjelujete u odgoju djeteta (unuk/unuka, mlađi brat/sestra, nećak/nećakinja) i imate li im običaj čitati, jesu li se dogodile neke promjene u količini čitanja? Označite samo jedan odgovor.

- Količina čitanja ostala je ista
- Količina čitanja se povećala
- Količina čitanja se smanjila
- Ne znam
- Nemam djece, niti sudjelujem u odgoju djeteta

21) Ukoliko ste zaposleni, zahtijeva li vaše radno mjesto čitanje?

Označite samo jedan odgovor.

- Da, izrazito
- Da, umjereno
- Uopće ne
- Nije primjenjivo

22) Za vrijeme trajanja mjera vezanih uz pandemiju virusa COVID-19, jeste li primijetili da Vam se količina čitanja povezana s radnim mjestom promijenila?

Označite samo jedan odgovor.

- Količina čitanja povezanog s radnim mjestom je ostala ista
- Količina čitanja povezanog s radnim mjestom se povećala
- Količina čitanja povezanog s radnim mjestom se smanjila
- Nije primjenjivo

23) Ukoliko ste biti zaposleni prije početka pandemije, jeste li za vrijeme trajanja pandemije imali promjene vezane uz vaš posao i na koji način? Označite samo jedan odgovor.

- Nastavio sam raditi, ali isključivo od kuće

- Nastavio sam raditi isključivo od kuće i morao sam se skrbiti o djeci
- Nastavio sam svakodnevno odlaziti na posao i morao sam se skrbiti o djeci
- Ostao sam bez posla
- Prestao sam ići na poslovna putovanja
- Sve je ostalo isto
- Nije primjenjivo

24) Ako ste imali promjene vezane uz vaš posao za vrijeme trajanja pandemije smatrate li da je to utjecalo na vaše čitalačke navike i na koji način?

Označite samo jedan odgovor.

- Da, pozitivno – čitam više
- Da, negativno – čitam manje
- Otprilike jednako
- Nije primjenjivo

25) Da li vam se za vrijeme trajanja pandemije promijenilo mjesto boravka ili okolnosti stanovanja? Više mogućih odgovora.

Odaberite sve točne odgovore.

- Da, student sam koji se vratio u obiteljski dom
- Da, radio sam na daljinu i promijenio mjesto boravka (npr. vikendica...)
- Izgubio sam posao pa sam bio prisiljen preseliti se kod obitelji, prijatelja...
- Morao sam skrbiti o dodatnim članovima obitelji: doselio sam se k njima, oni su se doselili k meni
- Prestao sam privremeno boraviti u drugom mjestu radi posla
- Sve je ostalo isto
- Ostalo: _____

26) Ako ste promijenili mjesto boravka ili okolnosti stanovanja smatrate li da je to utjecalo na vaše čitalačke navike i na koji način? Označite samo jedan odgovor.

- Da, pozitivno – čitam više
- Da, negativno – čitam manje
- Otprilike jednako
- Nije primjenjivo